

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYETE TÜRKİYE
ARKEOLOJİSİNDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI

OBEN ARDIÇ

Danışman

Doç. Dr. Aygün Ekin MERİÇ

İZMİR - 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osmanlı Dönemi’nden Cumhuriyete Türkiye Arkeolojisinde Eski Eser Kaçakçılığı” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/12/2020

Oben ARDIÇ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Osmanlı Dönemi’nden Cumhuriyete
Türkiye Arkeolojisinde Eski Eser
Kaçakçılığı
Oben ARDIÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

“Osmanlı Dönemi’nden Cumhuriyete Türkiye Arkeolojisinde Eski Eser Kaçakçılığı” başlıklı tezim ülkemizde yapılan kazılarla yurt dışına çıkarılmış üç adet anıtsal yapı, 1 adet lahit ve 4 adet heykeli kapsamaktadır. Osmanlı Dönemi’nde eski eser kaçakçılığının tarihçesi ve kaçakçılığın önlenmesi için çıkarılan nizamnamelere değinilerek giriş yapılmıştır. Yapılan kazılarda bulunarak yurt dışına çıkarılmış eserlerimiz hakkında bilgiler verilmiş, her eserin nasıl yurtdışına çıkarıldığı ile ilgili bilgiler sunularak devam edilmiştir. Son bölümde ise eski eser kaçakçılığı ile ilgili mevcutta olan uygulamaların geliştirilmesi ile yeni uygulamalar eklenerek eski eser kaçakçılığı ile mücadeleyi daha etkin kılmak adına öneriler getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Türkiye Arkeolojisi, Eski Eser Kaçakçılığı, Bergama Zeus Sunağı, Nereidler Anıtı, Payava Lahdi, Milet Agora Kapısı, Celsus Kütüphanesi.

ABSTRACT

Master's Thesis

Smuggling of Antiquites in Turkey Archeology

From Ottoman Period to Turkish Republic

Oben ARDIÇ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

In my thesis witch titled “Smuggling of antiquites in Turkey Archeology from Ottoman Period to Turkish Republic” includes three monumental architecture, one sarcophagus and four statue which were taken abroad with in excavation done in our country. The introduction of the topic is the history of antiquities smuggling in the Ottoman Period and regulations issued for the prevention of trafficking in the Ottoman Period. In the second part, giving informations about these presentation of artifacts to the subject information was given about these artifacts, which were taken out in the excavation in Ottoman Period. It goes on by presenting information about how each artifact was taken out. In the last section of the thesis present practices about smuggling of antiquites By developing these practices and adding new ones, it is aimed at presenting suggestions to make the struggle about smuggling of antiquites more effective.

Keywords: Ottoman Period, Archaeology of Turkey, Smuggling of Antiques, Altar of Zeus, Monument of Nereids, Sarcophagus of Payava, The Door of Miletus Agora, Library of Celsus.

**OSMANLI DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYETE TÜRKİYE
ARKEOLOJİSİNDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ'NDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞININ TARİHÇESİ

VE

ASAR-I ATİKA NİZAMNAMESİ

1.1. OSMANLI DÖNEMİ'NDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞININ TARİHÇESİ	3
1.2. ASAR-I ATİKA NİZAMNAMESİ	5

İKİNCİ BÖLÜM

YURT DIŞINA ÇIKARILAN KÜLTÜR VARLIKLARIMIZDAN ÖRNEKLER

2.1. BERGAMA (PERGAMON)	9
2.1.1 Pergamon Antik Kenti	9
2.1.2. Pergamon Zeus Sunağı	9
2.1.3. Pergamon Zeus Sunağı'nın Yurt Dışına Çıkarılışı	10
2.1.3.1. Almanların Anadolu'daki Faaliyetleri	10
2.1.3.2. Carl Humann'ın Anadolu'daki Faaliyetleri	11
2.1.3.3. Carl Humann'ın Resmi Kazılara Başlaması	13
2.1.3.4. Carl Humann'ın Anlatımından Tarihi Eserlerin Taşınması	14
2.1.3.5. Carl Humann'ın Üçüncü Kazı Raporundan Bir Bölüm(1883-86)	16
2.1.3.6. Osmanlı Arşivinden Konuyla İlgili Belge Örneği	18
2.2. MİLET (MİLETOS)	19
2.2.1. Miletos Antik Kenti	19
2.2.2. Miletos Agora Kapısı	21
2.2.3 Miletos Agora Kapısının Yurt Dışına Çıkarılışı	21
2.2.3.1. Almanların Milet Kazıları	21
2.3. KSANTHOS (XANTHOS)	22
2.3.1. Xanthos Antik Kenti	22
2.3.2. Nereidler Anıtı	23
2.3.3. Payava Lahdi	24
2.3.4. Nereidler Anıtı'nın ve Payava Lahdi'nin Yurt Dışına Çıkarılışı	25
2.4. EFES (EPHESOS)	28
2.4.1. Ephesos Antik Kenti	28
2.4.2. Celsus Kütüphanesi	29
2.4.3. Celsus Kütüphanesi'nin Girişindeki Heykellerin Yurt Dışına Çıkarılışı	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI İLE MÜCALEYİ DAHA ETKİN
KILMAK İÇİN ÖNERİLER

3.1. MEVZUAT İLE İLGİLİ ÖNERİLER	34
3.1.1. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'ndaki Para ve Hapis Cezalarına İlişkin Düzenleme Önerileri	34
3.1.2. İhbar Mekanizmasının Teşviki ve İkramiyelere İlişkin Düzenlemeler	34
3.1.3. 2863 Sayılı Kanun'un 67. Maddesindeki Suçlara İlişkin Teknik Takip	35
3.1.4. Dedektör Kullanımı	36
3.1.5. Yeni Bir Birim Kurulması	36
3.1.6. Yurt Dışından Kültür ve Tabiat Varlıklarının Getirilmesi	37
3.1.7. Kaçak Kazıların ve Soygunların Önlenmesi	38
3.1.8. İç Talebin Yönetilmesi ve Yönlendirilmesi	40
3.1.9. Gümrük Kapılarında Denetimin Artırılması	40
3.1.10. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi Başkanlığının Kuvvetlendirilmesi	41
3.2. TOPLUMSAL BİLİNCİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER	41
3.2.1. Toplumda Eski Eserleri Koruma Bilincinin Yaygınlaştırılması	41
 SONUÇ	 44
KAYKANÇA	46
EKLER	

KISALTMALAR

Bknz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Yay.haz.	Yayına Hazırlayan
S.	Sayfa
Ss.	Sayfa Sayısı
Vb.	Ve benzeri
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPC	Tutela Patrimonio Culturale / Kültürel Mirasın Korunması için İtalyan Jandarma Komutanlığı
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.1
Ek 2: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.2
Ek 3: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.3
Ek 4: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.4
Ek 5: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.5
Ek 6: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.6
Ek 7: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia	ek s.7
Ek 8: Pergamon Museum’da sergilenen Zeus Sunağı	ek s.8
Ek 9: Pergamon kentinde Zeus Sunağı’ndan kalanlar	ek s.8
Ek 9a: Pergamon kentinde Zeus Sunağı’ndan kalanlar	ek s.9
Ek 9b: Pergamon kentinde Zeus Sunağı’ndan kalanlar	ek s.9
Ek 10: Milet Agora Kapısı, Pergamon Museum	ek s.10
Ek 10a: Milet Agora Kapısı, Pergamon Museum	ek s.11
Ek 11: Nereid Heykeli	ek s.12
Ek 12: Nereid Heykeli	ek s.13
Ek 13: Nereid Heykelleri, British Museum	ek s.14
Ek 14: Nereidler Anıtı Savaş Sahnelerinin İşlendiği Friz	ek s.15
Ek 15: Nereidler Anıtı Armağan/Sunu Sahneli Friz	ek s.16
Ek 16: Nereidler Anıtı Üstünde Şemsiye Tutulan Muhtemel Mezarın Sahibi Kral Arbinas	ek s.17

Ek 17: Nereidler Anıtı, Frizi Şarkvari Anlatım	ek s.17
Ek 18: Payava Lahdi, Aslan Kabartması	ek s.18
Ek 19: Payava Lahdi, Sfenks Kabartması	ek s.18
Ek 20: Payava Lahdi, Sfenks Kabartması	ek s.19
Ek 21: Payava Lahdi, Savaş Sahneli Kabartma	ek s.19
Ek 22: Payava Lahdi, Payava ve Refakatçisi	ek s.20
Ek 23: Payava Lahdi, Payava Toplantı Halinde	ek s.20
Ek 24: Payava Lahdi Kapağı'nın Bir Yüzü	ek s.21
Ek 25: Payava Lahdi Kapağının Diğer Yüzü	ek s.21
Ek 26: Nereidler Anıtı, British Museum	ek s.22
Ek 27: Ksanthos Antik Kenti Nereidler Anıtı'nın günümüzdeki hali. (Fotoğrafın en üst kısmında görülen duvarlar)	ek s.23
Ek 28: Payava Lahdi British Museum	ek s.24
Ek 29: Efes Antik Kenti, Celsus Kütüphanesi	ek s.25
Ek 30: Celsus Kütüphanesi'ndeki Sophia Heykeli Kopyası	ek s.26
Ek 31: Celsus Kütüphanesi Episteme Heykeli'nin Kopyası	ek s.27
Ek 32: Celsus Kütüphanesi Ennioa Heykeli'nin Kopyası	ek s.28
Ek 33: Celsus Kütüphanesi'ndeki Arete Heykeli'nin Kopyası	ek s.29
Ek 34: Avusturya Viyana'da Bulunan Ephesos Museum Ennoia Heykeli (soldaki) ve Episteme Heykeli (Sağdaki) Orijinalleri	ek s.30

Ek 35: Avusturya Viyana'daki Ephesos Museum'da Bulunan

Sophia Heykeli(soldaki) ve Arete Heykeli (sağdaki) Orijinalleri. ek s.31

Ek 36: Charles Fellows ve Ekibinin Ksanthos Kentinde Kurduğu Kampı

ve Çadıra Eser Taşıdıkları Gösterir Resim. ek s.32

Ek 37: Ülkemizden götürülen eserlerden başka bir örnek: Knidos Aslanı'nın

Taşındığını Gösterir Resim ek s.32



GİRİŞ

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumun da etkisi olarak, topraklarında tarih öncesinden günümüze kadar birçok uygarlık var olmuştur. Tarihi eser potansiyeli bakımından dünyada birkaç ülkeden bir tanesidir. Tarih öncesinden ve tarih çağlarından uygarlıkların başladığı ve gelişim gösterdiği topraklardaki arkeolojik kalıntıların bize gösterdikleriyle, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya; yaklaşık beş yüz bin yıl öncesinde kullanılan mağaraların bulunduğu dönemden, göçebeliği bırakıp yerleşik düzene geçenlerden, erken çağlardan yakın tarihe kadar olan kültür mirasıyla, insanlık tarihini aydınlatacak ölçüde önemlidir. Bu önemle doğru orantılı olarak ülkemiz; her zaman yabancı ülkelerin, eski eser koleksiyoncularının ve tarihi eser kaçakçılarının ilgi odağı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda içerisinde siyasal ve ekonomik alanlarda zor şartlar altındaydı. Bu şartlar altındayken aynı zamanda eski eserleri koruma bilincinin oluşmaması, bu tez çalışmasında örnekleme yaparak incelenen eserler başta olmak üzere çok sayıda tespit edilen ve henüz tespit edilememiş eserlerimizin yurt dışına çıkarılması ve kaçırılması sonucunu beraberinde getirmiştir. İncelenen eserler dünyaca tanınan, sergilenmek üzere özel müzelerin yapıldığı, her sene milyonlarca insanın ziyaret ettiği ve ülkemiz topraklarında iken Osmanlı İmparatorluğu'nun zor şartları içindeyken çeşitli yollarla yurt dışına çıkarılmış eserlerimizdir. Osmanlı İmparatorluğu eski eserleri koruma bilinci diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç gelişmeye başlamış, 1969 yılından itibaren çıkarılan nizamnameler ile eserlerin yurt dışına çıkarılmasının önüne geçilmeye çalışılmış ise de başarılı olunamamıştır.

Geçmişten süregelen nizamnamelerin geliştirilmesiyle, ülkemizin sahip olduğu değeri ölçülemeyecek kadar zengin kültürel mirası, Anayasamızda bulunan 63. madde 1. fıkrada "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır." şeklindeki ifadeyle koruma altındadır.

"Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyete Türkiye Arkeolojisinde Eski Eser Kaçakçılığı" başlıklı tezimde Osmanlı Dönemi'nde ülkemizdeki kazılarda yurt dışına çıkarılıp, sergilenmek için özel yapılan müzelerde bir kısmı sergilenen

dünyaca ünlü antik yapıları, heykelleri, kabartmaları tanımak, haklarında bilgi sahibi olmak, ne zaman ve ne şekilde ülkemizden çıkarıldıklarına ışık tutmak ve günümüzde de hala mücadele ettiğimiz eski eser kaçakçılığının tarihsel süreci ve aşamaları hakkında bilgi sahibi olmak, eski eser kaçakçılığının önlenmesi için mevcut olan uygulamalar ve bu mücadeleyi daha etkin kılmak adına neler yapılabilir sorusuna öneriler getirmek amaçlanmıştır.



BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİ'NDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞININ TARİHÇESİ VE ASAR-I ATİKA NİZAMNAMELERİ

1.1 OSMANLI DÖNEMİ'NDE ESKİ ESER KAÇAKÇILIĞININ TARİHÇESİ

Eski eser kaçakçılığının önlenmesi çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri devam etmektedir. Ancak Osmanlı'nın ekonomik ve teknolojik açıdan Batı'ya bağımlılığı, ülkenin kalkınması için yabancılara devamlı davetkâr durumda bulunması, kültür varlıklarının korunmasına ilişkin bilinçsizlik, doğru yaklaşımları bir ölçüde engellemiştir. Örneğin yabancı demiryolu inşaat şirketleri, Osmanlı İmparatorluğu'na teknolojiyi ve ulaşım kolaylığını getirirken, bir yandan da eski eser tahribatını ve kaçakçılığını artırmışlardır (Yitik Mirasın Dönüş Öyküsü, 2003: 13). Ülkemizde eski eser kaçakçılığının tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. O yıllarda eski eserlerin çalınması olaylarına dair kanıtlar bulunur. Bir mühimme defterinde (Divan-ı Hümayun toplantılarında görüşülen siyasi, askeri ve sosyal açıdan önemli kararların kaydedildiği defterlerdir. Bknz, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4303/256578>) yer alan bilgiye göre Bursa Ulu Camii'nden çalınan Mushaf'ın (Kuran'ın) bulunup yerine konulduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır (Erünsal, 1989: 146). Başka bir örnekte ise Atina Akropolündeki ünlü Parthenon Tapınağı ve çevresi 1687 yılında, burada Osmanlılara ait bir cephanelik olduğu gerekçesiyle, Venedikli Amiral Francesco Morosini tarafından tahrip edilmiştir. MÖ 5. yüzyılda yapılmış Parthenon Tapınağı'nın ünlü metop levhalar ile çeşitli mimari parçaları, 1799-1802 yıllarında Büyükelçi Lord Elgin tarafından Londra'ya götürülmüş ve İngiliz hükûmetine satılmıştır. Bu eserler daha sonra British Museum'a verilmiştir (Kültür Bakanlığı, 2003: 14).

Osmanlı İmparatorluğunun topraklarında bulunan kültürel eserlerin yoğun bir şekilde yurt dışına götürülmesi 19. yüzyılda önemli ölçülere ulaşmıştır. Bir örnek ile Troya eserlerini bu yüzyılda Heinrich Schliemann ülke dışına çıkartmıştır. Küçüklüğünden beri arkeolojiyle ilgili ve Homeros'un İlyada'sında bahsettiği Troya'yı keşfetmeyi hayal eden Schliemann, önce Çanakkale'nin Hisarlık'ta, daha sonra Troya'da fermanla verilmiş izin ile 1868 senesinden araştırma ve kazılara

başlamıştır. 1873 senesinde elektron, gümüş ve altından yapılmış takılar, kaplar, tunç ve bakırdan yapılmış alet ve silahlardan 155 parçadan oluşan bir hazineyi gün yüzüne çıkartarak kimseye sezdirmeden Atina'ya göndermiştir. Daha sonraları yazdığı kitapta bu hazineyi kaçırmasının tanınımını “eserleri bilim adına kurtardığı” şeklinde yapmıştır. Bu eserler daha sonra İngiltere’de sergilenmiş, bunun akabinde Berlin Müzesi’ne devredilmiştir (TBMM Raporu, 2015: 45).

20. yüzyılın ilk yıllarında Avrupalı koleksiyoncuların İslami eserlere yönelik ilgilerinin arttığı bilinmektedir. Buna karşılık olarak da Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yer alan İslam eserlerinin korunmaya başlanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. 1910 senesinde gazetelerde Konya ve civar bölgelerdeki tarihsel binalardan çiniler ve halıların çalındığına dair haberlere yer verilmeye başlanır. Bu haberlerin çıkması üzerine müze, Maarif Nezareti'ne uzun bir yazı gönderir ve tarihi eserlerin müzede toplanması için çalışma yapılması gerektiğine değinir, tarihi mekânların korunarak yaşatılmasında Evkaf Nezareti'nin görev üstlenmesinin gerektiğini bildirir. Daha sonra Maarif Vekâletince (Milli Eğitim Bakanlığınca) müze müdürünün başkanlığında bir komisyon kurularak dinî eserlerin hem hırsızlık tehdidine karşı korunması, hem de kendi bağamlarından ayrılarak bir müze objesine dönüşmesi sağlanmıştır (Shaw, 2004: 291-293).

Osmanlı Devletinde yapılan kazılar sonucunda çıkarılan eserlerin çoğu izinsiz olarak kaçırılsa da, bir kısmı devlet tarafından ya hediye edilmiştir ya da satılmıştır. Müze-i hümayun da bulunan altı grup arkeolojik eserin Fransa Elçiliğince Louvre Museum’da bulunan parçalara eklenmekten başka bir faydası olmadığı söylenmiştir. Bu nedenle elçilik bu eserlerin kendilerine verilmesini istemiştir. Fakat bu eserlerin verilmeden önce, önemli şeyler olup olmadığı, Müze-i Hümayun Müdürü Hamdi Bey e danışılıp öyle verileceği bildirilmiştir (Dilbaz, 2018: 42-43).

Osmanlı Devletinde kazı yapan araştırmacılar, çıkan eserlerin Müze-i Hümayun’a kendisi getirdiğinde yaptıkları masraflara karşılık, çift olan veya birbirlerine benzeyen arkeolojik eserlerden birini almayı istemiştir. Örneğin Carl Humann, Antep Zincirli’deki yaptığı kazılarda bulduğu eserlerden, Müze-i Hümayun’a verilecek olanlardan birbirine benzeyen bir kısmının nakil masraflarına karşılık kendisine verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Osman Hamdi Bey 1888’de

Zincirli 'ye gitmiş ve bu eserlerden çift ve benzer olanların verilerek, kalanların İstanbul'a gönderilmesi sağlanmıştır (Dilbaz, 2018: 43-44).

Eserlerin satılmasına bir örnek Alman Schliemann'ın Truva'daki son kazılarında çıkan ve Müze-i Hümayun'a ait olan arkeolojik eserleri, değersiz olduğunu söyleyerek para ile satın almak istemesidir. Bunlar sergiye değer olmadığından, müzede sandıklar içinde duran, bir takım kırık çömlek parçalarından ibarettir denilip, bu yüzden değersiz şeyler olduğu için ve kendisinden başka kimsenin satın alamayacağı düşünülüp Schliemann'a satılmıştır (Dilbaz, 2018: 53).

1.2. ASAR-I ATİKA NİZAMNAMESİ

19. yüzyılın ilk yarısında arkeolojik kazıları ve yüzey araştırmalarını nizama sokan bir hukuk olmadığından, ancak padişahın emri yahut izniyle eski eserin korunması mümkündü (Yaşayanlar, 2018: 560). Osmanlı hükümeti bulunan eserlere kültür varlığı olarak değil, kullanılabilir olmasına ve maddi faydalarını göz önüne alarak bakmaktaydı. Bu yaklaşımının sebebi ise Fıkıh hükümleridir. Bu hükümler ise sadece sahibi bulunmayan taşınır eserler ile ilgilidir. Taşınmazları ise devlete, vakfa veya şahsa ait olduğu değerlendirilmekteydi. Taşınır olan eserlerde geçerli olan uygulamalara göre, üzerinde İslami işaretler olan eseri bulan kişinin durumu bildirmesi halinde sahibi çıkmaz ise ve bulan kişi yoksulsa eser bulan kişiye bırakılmaktaydı. Kişi zenginse eser yoksullara verilmekte veya devlet hazinesine bırakılmaktaydı. Üzerinde başka dinlere ait işaretler olan eserlerin devlet hazinesine bırakılan payı ise 5 te 1'i idi. Geriye kalan bölüm, bulunduğu arazi sahibine veya mirasçılara kalmaktaydı. Eğer arazi kimsenin tasarrufunda değil ise eser, bulan şahsa bırakılırdı. Osmanlı halkından olmayan yabancılar bütün bu maddelerden yararlanamazlardı. Eğer yabancı bir kişi Padişahın izni ile kazı yapıyorsa kendisine beratında belirtilen şartlara göre pay verilirdi. Bu hükümlerden de anlaşılmaktadır ki kazı ve benzeri yollarla taşınabilir eski eserlere sahip olmak oldukça kolaydı. Devlete kalan pay ise sınırlıydı (Şimşek ve DİNÇ, 2009: 105-106). 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi 133. maddesinde “*Hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedm ve tahrib ve yahud bazı mahallerini kırıp rahnedar*” edenleri cezalandırmıştır. Yani bu hüküm kutsal ve anıtsal yapılara verilecek zararları

cezalandırmaktadır. Buna rağmen, 1869 senesine kadar Osmanlı mevzuatına eski eserlerle ilgili direkt olarak giren tek hüküm bu madde olmaktadır (Mumcu, 1969: 68).

Bu ceza kanunnamesinin 133. maddesinin dışında eski eserlerle ilgili ilk hukuki düzenleme ise kazılar hakkındadır. 1863 tarihli emirnamede arkeolojik eserlerle ilgili ilk hukuki düzenleme yapılarak kazı ruhsatının “... *bulunacak asar-ı attika da ikili olanlardan birer adedi Devlet-i Aliyye Müzesi için alınacak, birli olanları kendisine terk olunmak ve birmahalle alamet ve yahud sair suretle vaz’ olunmuş asar-ı atika merkez olduğu mahalden ihraç olunmamak...*” şartıyla verileceği belirtilmiştir (Çal, 1997: 391).

Avrupalı araştırmacıların kazıları giderek artarken, eser kaçakçılığı da artmıştır. Bunun üzerine eserlerin yurtdışına çıkışını engellemek için bir yönetmelik çıkarılması gereği duyulmuştur. Bu gereksinimle 1869 yılında ilk defa “Asar-ı Atika Nizamnamesi” yayınlanmıştır. Ardından 1874, 1884 ve 1906 yıllarında eski eserlerle ilgili nizamnameler çıkarılmış ve her yeni nizamname ile bir öncekinin boşlukları giderilmeye çalışılmıştır (Dilbaz, 2018: 12).

Arkeolojik eser tanımı ilk yönetmelikle değil ikinci yönetmelikle yapılmıştır. 1874 Yönetmeliğin giriş bölümündeki arkeolojik eser tanımı şöyledir; “Arkeolojik dönemlerden kalan her çeşit eşya ‘eski eser’ olarak nitelendirilir. İki çeşit eser vardır. Birincisi eski paralar ve ikincisi, taşınabilir veya taşınmaz eserlerdir (Dilbaz, 2018: 14). Daha sonraki 1884 Yönetmeliğinde tanım “Eski eser, Osmanlı topraklarında daha önce yaşamış olan milletlerin terk ettikleri eserlerin tamamıdır.” Şeklinde (Dilbaz, 2018: 14). 1906 yönetmeliğinde ise arkeolojik eser tanımı diğer tanımlara göre daha ayrıntılı ve bilinçlidir: “Osmanlı topraklarında bir zamanlar yaşamış olan kavimlere ait güzel sanat, bilim, edebiyat, din ve meslekler ile ilgili olan ve her biri sanat değeri taşıyan bu yapıtlar, arkeolojik eserden sayılır (Dilbaz, 2018: 14).

Arkeolojik esere sahip olma hakları ilk yönetmelikten itibaren belirtilmeye başlanmıştır. 1869 yönetmeliğinde madde 3te “sahipli arazide bulunan arkeolojik eser arazi sahibinindir.” denilmiş ve dolaylı olarak devletin sayılmıştır fakat bu madde ile eserler özel mülkiyette bulunan eserleri kişilere vermektedir (Dilbaz, 2018: 15). 1874 de daha açıklayıcı hale gelmiştir: “keşfedilmeyen arkeolojik eser, nerede bulunursa bulunsun devlete aittir. Fakat izinli olarak, kurallara uygun bir şekilde

arkeolojik eser bulanlar, buldukları eserlerin üçte birini alabilirler. Kalan 1/3 pay arsa sahibinin, diğer 1/3 pay ise devletindir. Yabancı araştırmacılar bu maddeyi kendi çıkarlarına kullanmışlardır (Dilbaz, 2018: 16). Eldeki bilgilere göre Müze-i Hümayın Müdürü Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan 1884 nizamnamesi dünyada bir devlet tarafından sualtı kültür mirasının da dâhil edilerek korunması amacıyla hazırlanmış bilinen en erken örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Öniz ve Sütçüoğlu, 2016: 244) ve bu haklar daha geniş olarak ele alınmıştır: “Osmanlı topraklarında bulunan ve keşfedilmiş olan, bundan böyle kazı ile ortaya çıkarılacak arkeolojik eserler ile deniz, göl, nehir, çay ve derelerde dışarı çıkartılacak her çeşit arkeolojik eserin tamamı devlete aittir” (Dilbaz, 2018: 16). 1906 yönetmeliğinde ise arkeolojik eserlere sahip olma hakkı belirli kurallara bağlanmış ve bu konuda keskin sınırlar çizilmiştir: “Osmanlı Devleti’nde hükümete ait bulunan arazi ve emlak ile çeşitli kişilerin ve toplulukların sorumluluğundaki emlak ve arazide mevcut, bilinen veya gelecekte keşfedilecek olan her çeşit anıt ve taşınamayan eserin hepsi Osmanlı Hükümetinin malıdır. Bundan dolayı, bu eserlerin keşfedilmesi, toplanılması, Müze-i Humayun’a konulması hükümete aittir. Bu madde, Sanayi-i Nefise’ye bağlı eserlerin tümü hakkında geçerlidir.” (Dilbaz, 2018: 17).

Osmanlı Devleti’nin nizamnameleri çıkartmaktaki amacı ülke içerisindeki arkeolojik eser kaçakçılığını önlemektir. Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan ilk Arkeolojik Eser Yönetmeliği 1869 yönetmeliği 2.maddeye göre: kazı izni alabilmiş olanların, araştırma yapıp ortaya çıkarttıkları arkeolojik eseri yurt dışına çıkartmaları yasaktır. Fakat madde 4e göre eski paralar bu kapsama alınmamıştır. Eserlerin yurt içinde satışı serbesttir ve devlet satın almada önceliklidir (Çal, 1997: 392). Madde 5te ise kazı izni yalnızca yer altındaki eserler için verilmiştir. Yerüstündeki eserlere zarar vermek ve almak da kesinlikle yasaklanmıştır. Bunu yapanlar cezalandırılacaktır. Ancak bu kararlara ve yasaklara araştırmacılar uymamıştır. Yasak ve cezalara rağmen uygulamalardan anlaşıldığına göre yönetmeliğin varlığı yeterli olmamıştır ve yurt dışına eser kaçırılması devam etmiştir (Dilbaz, 2018: 33). 1874 yönetmeliğinde “keşfedilmeyen arkeolojik eser nerde bulunursa bulunsun devlete aittir” denilmiştir. Keşfedilen ve izinli alınarak yapılan kazılarda çıkarılan eserlerin üçte biri kazı yapana, üçte biri devlete, üçte biri arazi sahibine bırakılmıştır (Çal,1997: 392). Madde 7’ye göre yalnızca izinsiz kazılarda çıkarılan eserlerin

hepsine el konulacağı bildirilmiştir. Ayrıca bu kişilere bir miktar altın para cezası ya da üç günden bir haftaya kadar hapis cezası verilir. Eğer kazı sahipli arazide arazi sahibinden habersiz yapılmış ise, mülk sahibinin iddiası üzerine hasar ödettirilir (Dilbaz, 2018: 33). Madde 32'ye göre eserlerin yurt dışına çıkarılması izne tabi tutulmuştur. Osmanlı devletinin neresinden olursa olsun yurt dışından gelen araştırmacılardan izin belgesi alınmadıkça eserler yurt dışına çıkarılmayacaktır. Madde 34'te ise "Arkeolojik eser gümrükten kaçırılırken yakalanırsa, tamamen kanuna uygun olarak el konulur" denilmiştir (Dilbaz, 2018: 33-34).

1869 ve 1874 yönetmelikleri geneli daha çok kazı kuralları ve eserlerin izinli olarak nasıl alınacağına yöneliktir. Kaçaklık ile ilgili yeterli kurallar bulunmamaktadır. Çıkarılan iki yönetmeliğin de kaçakçılığı önleyememesi üzerine 1884 yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte arkeolojik eser kaçakçılığı daha keskin bir dille engellenmeye çalışılmıştır. Yönetmelikteki 8. maddeye göre Osmanlı topraklarında ortaya çıkan arkeolojik eserlerin yabancı ülkelere nakil ve ihracı kesinlikle yasaktır. Madde 31'de ise Maarif Nezareti'nin izni olmadan Osmanlı Devleti'nden yurt dışına çıkarılırken ele geçen arkeolojik eserler Müze adına alıkonulacağı ve eserlerin varlığına el konulacağı belirtilmiştir (Dilbaz, 2018: 34). Üçüncü yönetmelik de kaçakçılığın önüne geçememiş ve 1906 yılında yeni bir yönetmelik çıkartılmıştır. Madde 27'de: "Osmanlı Devleti'nin toprakları içerisinde bulunan arazilerde keşfedilmemiş veya keşfedilecek olan bütün taşınabilir arkeolojik eserler devletindir." denilmiştir. Madde 11'e göre ise Her nerede olursa olsun özel izin belgesi almayarak veya gizlice bildirilen sondaj, araştırma ve kazı yapılmasına cesaret edenler üç aydan bir seneye kadar hapisle cezalandırılır. Ayrıca bulunmuş olan taşınabilir arkeolojik eser varsa alıkonularak Müze-i Hümayun'a konulacaktır (Dilbaz, 2018: 35).

Tüm bu nizamnameler günümüz 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununun temelini oluşturmuş, bu nizamnamelere rağmen eserlerimizin yurt dışına izinli veya kaçak olarak çıkarılmasını engellenememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YURT DIŞINA ÇIKARILAN KÜLTÜR VARLIKLARIMIZDAN ÖRNEKLER

2.1. BERGAMA (PERGAMON)

2.1.1. Pergamon Antik Kenti

Pergamon, günümüzde İzmir İlimizin Bergama ilçesinde yer alır. Pergamon antik dünyanın Mysia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biridir. Pergamon Krallığı MÖ 3. yüzyılda Büyük İskender öldükten sonra, onun Yunanistan'dan Hindistan'a kadar yer alan geniş topraklarının komutanları arasında paylaşılması sonrasında kurulmuştur ve kurulmasından sonra 150 yıl Helenistik kültürün en önemli merkez kentlerinden birisi haline gelmiştir. İlk ihtişamlı yapılar, unvan olarak kralı kullanan I. Attalos (MÖ 241-197) döneminde yapılmıştır. Eumenes, babası II. Attalos'un ölümü üzerine II. Eumenes adıyla tahta çıkmış ve MÖ 197-159 seneleri arasında yönetiminde miras aldığı krallığı Helenistik dünyanın en geniş ülkelerinden biri haline getiren kral olarak isim yapmıştır (Üreten, 2008, s.439).

2.1.2. Pergamon Zeus Sunağı

Pergamon Zeus Sunağı yapı olarak bağımsızlığı ile alışlagelmiş tapınak sunak ikilisi olarak görülmediği ender bir yapı olması bakımından önemlidir. Sunak anıtsal boyutlarda yapılmıştır. Bir sunağın tek başına ve büyük boyutlu (35,66x33,40) bir yapı olması da diğer önemli bir ayrıntıdır. Pergamon Akropolisinde, Athena Kutsal Alanı ile Yukarı Agora arasında bir terasta yer almakta ve kenti ziyaret edenlerin hem batıdan hem de doğudan görebilecekleri bir konumdadır. Yer aldığı teras kuzey-güney doğrultudadır ve yukarı kaleye bir giriş ile direk olarak bağlanmaktadır. Sunak dini amacının yanında politik bir amaca da hizmet etmektedir. Sunak, Galatlara karşı kazanılan Kaikos Savaşı (MÖ165-156

yılları arasında) zaferi sonrasında inşa ettirilmiştir. Sunağın tüm alt yapısını çevreleyen alanda yer alan Tanrılar ile Gigantların savaşını anlatan Gigantomakhia (Ek 1-2-3-4-5-6-7) sahnesi aslında Galatlar ile olan savaş anlatmaktadır. Savaşan tanrıların Pergamonluları, Gigantlar ise Galatlıları tasvir etmektedir. Kaikos Savaşı sırasında Savaş Tanrıçası Athena'nın zafer getireceğine, kentin baş tanrısı olan Zeus'un ise yardım edeceğine inanılmış, kazanılan savaş sonrasında yapılan bu sunak Zeus ve kızı Athena'ya adanmıştır. Sunağın yüksek ihtimalle doğu kısmına ait olan iki arşitrav parçasının üstünde adak yazıtına ait kalıntıların yer aldığı korunan kelimelerden yola çıkılarak "*Eumenes, Kral Attalos'un ve Kraliçe Apollonis'in oğulları, tanrılara (Zeus Soter ve Athena Nikephoros) yaptıkları (kanıtlanmış) iyilikler için sunağı adadı.*" yazdığı tespit edilmiştir (Pirson, 2014:458). Sunakta iç kısımda bulunan rölyeflerde Pergamon'un efsaneye konu olmuş kurucu Telephos'un hayat hikâyesinden bahsedilmektedir (Taşkın, 1993:381). Sunağın inşasına II. Eumenes zamanında başlanmıştır ancak bitişi II: Attalos (MÖ 160-138) döneminin başlarında olmuştur (Yılmaz, 2017:11; Yüksel: 2012: 77).

Pergamon Sunağı, anlatım biçimi bakımından barok üslupla yapılmıştır. Barok anlatımı, hacimli abartılmış dolgun vücut biçimlerine aktarılan duygunun abartılı şekilde yansıtılmasıdır. Sunakta yapılan kabartmalar yaklaşık olarak 30 cm derinliğinde oyularak oluşmasını sağlayan ışık ve gölge oyunları da bu teatral etkinin daha da artmasını sağlamıştır (Nağış: 2015: 103).

2.1.3. Pergamon Zeus Sunağı'nın Yurt Dışına Çıkarılışı

2.1.3.1. Almanların Anadolu'daki Faaliyetleri

Alman İmparatorluğu, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında etkin olmaya başladı. Bu durum Osmanlı'nın son günlerine kadar sürdü. Almanya,

sermayesi ve asker danışmanlarıyla Osmanlı yönetimi ile yakın ilişkiler kurdu. 1860'tan sonra, başlangıçta demiryoluyla, sonralarda başka sahalarda ayrıcalıklar elde etti. Anadolu'da buldukları eserleri ülkelerine taşımak istiyorlardı. Bu dönemde Troya, Bergama, Zincirli, Milet, Priene ve Menderes Magnesia'sı başta olmak üzere birçok kentimizden çok sayıda eserimiz götürüldü (Yılmaz, 2018: 45).

1881 senesinde Osman Hamdi Bey İmparatorluk Müzesi (Müze-i Hümayun) Müdürlüğü makamına getirildiğinde Osmanlı, Muharrem Kararnamesi'yle Düyun-u Umumiye'yi kabul edip iktisadi anlamda bağımsızlığı yitirmişti. Osmanlı'da ekonominin yönetimi yabancıların eline geçmişti. Dış ticaret açığının önüne geçilemiyordu ve borçlar iki milyar frankı buluyordu. Almanlar tarihi eserler için kazı konusunda sultandan izin fermanlarını rahatça alıyordu (Yılmaz, 2018: 46).

Almanlar kazılarını, Fransız ve İngilizler gibi arkeologlara değil, daha çok inşaat mühendislerine veya mimarlarla yaptırıyordu. Carl Humann bir inşaat mühendisi idi. Bergama, Magnesia, Priene, Tralleis, Zincirli, Milet'i kazarken inşaat sistemleriyle çalıştı. Bergama'da çalışan işçi sayısı bazen 150 ila 200 kişiye kadar çıkmıştı. Yardımcıları da Mimar Richard Bohn ve Mimar R.Koldewey'di. Koldewey Bergama'da edindiği deneyimle Babil kazılarını yönetti (Yılmaz, 2018: 46).

2.1.3.2. Carl Humann'ın Anadolu'daki Faaliyetleri

Alman bir mühendis olan Carl Humann, anlaşmalı olarak çeşitli yol inşaatlarının uygulamasını devraldı ve bu işler için Pergamon'da bir ana merkez kurdu (Yılmaz, 2018: 48; Yüksel, 2012: 73). Pergamon'da kazıları yapacak olan Humann'ın Pergamon'a gelmesindeki sebep, Sultan Abdülaziz'in yaptırdığı, şehirlerarası yolların yapılma çalışmasını yürütmesidir. Alman yol mühendisi olan Humann, 1865 senesinde geldiği Bergama şehrinde yol çalışmaları yürütmüştür. Bu veriliş aşamalarını Osmanlı Arşivinde yer alan belgelerde yer alan bilgilerin ışığında takip etmek mümkün olmaktadır: *“Aydın Vilâyeti dahilinde Pergamon şehr-i kadimi ile Kaibkos namıyla [Gediz vadisi] kıtaat-ı mütecavirenin [kapsamlı bölgenin] Mösyö Human/Hofman tarafından tanzim olunan haritanın ikmali zımnında[hususunda] Almanyâ devleti teb'asından mensubiyn-i fûnundan [bilim adamlarından]Mösyö Ottobirlet nam zatın [adındaki kişinin] kıt'a-yı mezkûre [Gediz*

vadisi] dahilinde mesaha icra etmek [ölçümler yapmak] ve gerek fotoğraf ve gerek el ile resim almak gibi iktiza edecek muamelatın ifasına müsaade edilmesi...fi 12 Recep 1321; fi 23 Eylül sene 1319.” (Bayrakdar, Kucak, Karabulut, Ege, Öcal, 2017: 54). Humann kurduğu ana merkezde zaman içerisinde tarihi eserler biriktirmeye başladı. Bunları hem kendisi hem de çalışanları olabildiğince korudu (Yılmaz, 2018: 49).

“ 1871 yazında Konstantinapol’de, rastlantı eseri Küçük Asya’ya/Anadolu’ya keşif gezisi yapmaya hazırlanan Prof. Ernst Curtius’la karşılaştım ve Pergamon’a davet ettim. Bay Curtius’u, Kraliyet Yapı Kurulu temsilcisi Prof. Adler ve Prof. Dr. Gelzer’i Dikili’den alarak, birkaç gün kalacakları Pergamon’a getirdim. Beylere kalenin Bizans surlarındaki yontuları, görünüşe göre yüksek yapılı rölyefleri(kabartma) gösterdim ve onları oradan çıkararak Berlin’e yollamayı teklif ettim. Gerçekten de işçiler tutuldu ve kaya gibi sağlam Bizans surunun, yontuların yer aldığı köşesi söküldü. Rölyefte, ölerek yere düşen bir genç betimlenmişti, diğer levhada ise anladığım kadarıyla yaşlı bir dev, kalkarıyla kendini Herakles’in topuz vuruşlarına karşı korumaya çalışıyordu. Bu iki rölyef parçasını ve Pergamon’da başkaca topladıklarımı, birbirine geçmeli muhteşem bir frizi, birkaç yazılı plaka ile taş süslemeleri vesaireyi, evinde bizim antika eserlerimizi de koruyan, Smyrna’daki Konsolos Dr. Joh. Lührsen’e gönderdim. Mermerler konsolosluktan Berlin’e yollanıyordu. Böylece tohum ekilmişti geç yeşerse de, Curtius seferinin buna katkısı olmuştu. 1873 baharının sonunda, Pergamon’daki adamların bir sağanak yağış sonrasında Bizans surunda yine büyük bir mermerin ortaya çıktığını görmüşler ve onu kazıyarak çıkarıp evime getirip saklamışlardı. Üzerinde bir denizatının betimlendiği bir rölyef plakaydı. Onun altında başka bir mermer daha görünüyordu, ancak geçici olarak orada bırakılmalıydı. 1874’ün yazında, Dr. Gustav Hirschfeld’in Smyrna’da bulunduğu ve Pergamon’u ziyaret etmek istediği bir sırada, adamlarıma ikinci mermeri de onun yanında çıkarma görevi verdim ve öyle de oldu. Daha önce bulunan, ölmek üzere olan gencin plakasının üst yarısıydı ve deniz tanrılarının yer aldığı büyük plakanın bağlantısını oluşturuyordu.”(Yılmaz, 2018: 49; Humann, 1930: 15).

Humann ile Dr. Alexander Conze ile arasındaki yazışma:

“(…) Mart ayında bir ferman edinmek için resmi kanallarla ricada bulunuldu; üstelik bizim veliaht prens de bu işte istekliydi. Ağustos ayında Milli

Eğitim Bakanı Münif Efendi'nin Smyrna Valiliği'ne bildirdiği kazı izninde, iznin üçte bir yasası çerçevesinde verildiği belirtiliyordu... Ancak Eylül başında Pergamon'a dönebildim. Kazma, kürek, manivela, zincir, çekiç, kama, el arabası ve eski demiryolu rayı gibi alet edevatı olabildiğince Smyrna'dan sağladım; ayrıca büyük blok mermerlerden anlayan, Tinos'taki (Taşöz Adası) mermer ocaklarından iki işçi de yanımdaydı, bunun dışında uşağım, aşçım ve Paşa tarafından görevlendirilen Ali Rıza Efendi adlı hükümet komiseri...”(Yılmaz, 2018: 51; Humann, 1930: 19-21).

2.1.3.3. Carl Humann'ın Resmi Kazılara Başlaması

Carl Humann, 9 Eylül 1878 Pazartesi günü resmi kazıya başlamak üzere, 14 işçiyle birlikte yukarı kaleye çıktı (Yüksel, 2012: 73). Kazıya başlamadan önce büyük desteklerini gördüğü Prusya veliahdını onurlandıran bir konuşma yaptı. Veliahttan övgüler ile bahseden Humann, son olarak kazının bereketli ve uğurlu olmasını diledi (Yılmaz, 2018, s. 52). Ekim başına kadar çok sayıda tarihi eser ortaya çıkmıştı ancak Humann yasaların getirdiği bölüşme koşulundan rahatsızdı:

“Gelecek yaza kadar burada yerde kalamazlardı ya! Hiç rahat edemiyorum, bu işin kontrol altına alınmış olmasına kadar. Bölüşme yöntemini sefarete yazılı olarak gönderdim ve 3 Ekim’de, geçici bir bölüşmede lafımı geçirmek üzere İzmir’e hareket ettim. Vali bu konuda yetkili olmadığı için Konstantinopol’e telgraf çekti. Cevap beklenenden erken gelince, vali bölüşmek için komiser olarak birinci yardımcısını, Diran Efendi’yi atadı ve Osmanlı Bankası Müdürü Göttingenli W.Heintze’den tarafsız gözlemci olması amacıyla bizimle birlikte gitmesini rica etti. Hemen yolculuğa hazırlandık. Biz daha yola çıkmadan, Konstantinapol’daki Alman Sefiri Graf Hatzfeld büyük vezir Saffet Paşa’ya, buluntuların üçte ikisinden hangilerinin bize kalacağını öğrenmek için bir mektup gönderdi. Ben, bölüşmeden sonra bize kalacak olanları serbest şekilde gümrükten geçirmeyi amaçladığım için, tekrar Smyrna’ya geri gelerek, gerekli olan gümrük ve diğer resmi dairelerden evrakları temin ettim. Sonra hemen Pergamon’a döndüm.”(Yılmaz, 2018: 52; Humann, 1930: 30).

Ekim ayında paylaşım onay aldıktan sonra kalede taşıma hazırlıkları başladı. Sandıklarla, kızaklarla ve kalaslarla yapılan hazırlıktan sonra taşıma işleminin

işçilerle yapılmasının mandalarla yapılmasından daha güvenli olduğuna karar verildi. 12 saat uğraşıldıktan sonra 20 kişi ile 20 zentner (Zentner: Almanya'da 50, Avusturya ve İsviçre'de 100 kg'lık ağırlık birimi) ağırlığındaki mermer indirildi. Her biri 40-60 zentner ağırlığında, blok halindeki rölyef plakalarını indirmek, 30-40 kişiyle 2-3 günlük bir çalışma gerektiriyordu. Bu süre zarfında, yaptıkları yolun dolgusu oturmuş, genişliği iki metreyi bulmuş ve mandaların kullanabileceği duruma gelmişti. 1 Aralık'a kadar 12, 1 Ocak'a kadar ise 33 sandığın aşağıya taşınması bitmişti. Ocak ayından sonra eserler Dikili'ye taşınacaktı. Bundan dolayı Pergamon-Dikili arasındaki yol kağnılar için düzeltilti. Küçük köprü geçitleri toprakla doldurulurken, daha büyük olanların ise etrafından dolaşılıyordu. Humann, ağır mermer levhaları taşımak için İzmir'den demir dingiller satın aldı ve dört tekerlekli özel bir kağrı yaptırdı. Hantal konstrüksiyonuna rağmen bu kağrı yaklaşık 15 zentner taşıyabiliyordu. Yağmurların başlamasına rağmen Aralık ayı sonuna kadar toplam 34 ağır sandık Dikili'ye ulaştı (Taşkın, 1993: 386; Yılmaz, 2018: 52-53). Almanlar, mermerleri Dikili'den İzmir'e taşınması için Comet zırhlısını (gemi) göndermişlerdi. Mytilene'den (Midilli) gelen iki mavna yardımıyla Comet'e yüklenen tarihi eserler, İzmir'den Trieste'ye gidecek Lloyd vapur şirketinin Aquila Imperiale adındaki gemisine dört seferde teslim edildi. Rölyefler 1879'da Berlin'e ulaştı (Yılmaz, 2018: 52-53; Humann, 2018: 32-37).

Ağustos'un 16'sında Alman elçiliğinden gelen telgrafın içeriğinde, Türk hükümeti payına düşmüş eserleri satma isteğini belirtilmişti. Eylül'ün 1'inde bütün Athena'ya ve Zeus'a ait grupların parçalarıyla dolu 47 sandık Dikili'de tamamlanmış bir şekilde muhafaza ediliyordu. Kalan 30 sandık kalenin yanındaydı. Eserlerin Türk hükümeti tarafından Almanlara verilmesine karşı çıkan bölgede yaşayan bazı Rumlar, ülkenin sahibi olana kadar eserlerin toprağın altında tutulmasını istiyordu. Bir kısmı ise, Grek sanatının tüm medeni dünyaya ait olduğunu ve bu keşiflerle Grek dünyasının yeniden onurlandırıldığını düşünüyordu (Yılmaz, 2018: 53).

2.1.3.4. Carl Humann'ın Anlatımından Tarihi Eserlerin Taşınması

6 Eylül'de Lorely (gemi) Dikiliye vardı... Lorely bunlardan (sandık) tam olarak 200 adedini Smyrna'ya ulaştırdı. 200 sandığın tümü hasarsız olarak kasım

ortasında Berlin'e ulaştı.(...) 1 Ocak 1880'de Dikili'de yine 100 sandık bekliyordu... "Pergamon'u terk etmeden önce tüm araç gereçlerimizi bir depoya koydum, kavas Mustafa'nın valiliğin izniyle bekçilik yapmasını sağladım ve Kale'ye yerleştirdim, önlem almak amacıyla da inşa ettiğimiz yolun birçok yerini bozarak kullanışsız hale getirdim. Çünkü şehirdeki viraneciler, Türkler ve Rumlar fark etmeksizin, yeni çıkmış mermer blokları kendi evlerinde kullanmak için hazır beklemekteydiler... Bütün sevkیاتımız sağ salim 7000 zentner ağırlığında, toplam 462 sandıktan oluşuyordu, yarısı yontular diğer yarısı ise yapı elemanları ve yazıtlardı. Ganimetler, özetle, büyük ebattaki 94 adet Gigantomachia kabartma levhalarını, bunlara ek olarak daha önceden müzeye gönderilen plakaları ve Konstantinapol'deki parçayı içeriyordu. Telephos serisinden ise 35 plaka bulunmuştu, ayrıca 100 arkeolojik parça, tek tük yontular, büstler, 2 sunak taşı ve bazalar, atlar ve benzerleri. Ayrıca 130 civarında yazıt da... Büyük ana saçağın/kornişin tanrı adları veya teknik özellikler içeren tüm parçaları Berlin'e ulaştırılmıştı. Onun dışında, harap olan bronz yontuları dışında, neredeyse bütün halde bulunan ve yazıtlara göre II. Attalos tarafından inşa edilen Trajaneum yakınlarındaki bir exedra(yükselti oturma yeri) ile beraber sunak yapısından ve etrafındaki Augusteum ile Gymnasium'dan elde edilen bir sürü mimari malzeme de alıp götürülmüştür.(...) Toplamda 198 yazıt parçası tespit edildi... (Yılmaz, 2018: 54-55).

Smyrna Valiliği'nin Dışişleri Müdürü Diran Efendi 10 Haziran'da birkaç günlüğüne geldi. Haziran sonuna doğru satın alma müzakerelerinin neredeyse sonuçlandığı haberi gelince, sandıkları hazırlamaya başladık. Smyrna'da, Lydia'dan yeni dönen Avusturya ekibinden Prof. Benndorf ve Niemann'a rastladık ve hemen sonrasında Assos'ta kazıya başlamak isteyen Amerikalı ekip başı Joseph Clark'a, Myrina ve Kyme kazılarını yöneten Fransız Reinach'a da. Bu arkeolojik trafik, Anadolu'nun/Küçük Asya'nın araştırma sahası olarak ne kadar öne çıktığının göstergesiydi (Yılmaz, 2018: 56).

Heyecanla Konstantinapol'den gelecek olan ve bütün buluntuların satın alınmasının bizim açımızdan tamamlandığını bildiren haberi bekliyordum. 2 Ağustos'ta haber telgrafla geldi ve aynı zamanda mermerleri Dikili'den Smyrna'ya taşımak için majestelerinin gemisi Loreley'in amirallik başkanlığı ve büyükelçilik tarafından emrimize verdiği ve en kısa zamanda varacağı da bildirildi. Hemen

Dikili'ye nakil eylemine giriştim ve kısa zamanda oraya 70 sandık indirdim, bunun üzerine bize karşı her daim nezaketini esirgemeyen Smyrna Genel Valisi Ali Paşa, henüz resmi bilgilendirilme gerçekleşmediğinden, nakli ertelememi rica etti. Böylece tekrar kısa bir süre ara vermemiz gerekti. 23 Ağustos'taki İmparatorluk Fermanıyla tüm buluntuların Berlin Kraliyet Müzesi'ne ait olduğu kesinleşti. 5-23 Ekim tarihleri arasında 120 sandık Smyrna'ya taşındı (Yılmaz, 2018: 55-56; Humann,1930: 68-72).

İki farklı kaynaktan da bu konu şöyle geçmektedir: “Arkeolojik eserlerin paylaşılması 1878-1879 yıllarında Bismarck'ın desteği ile tekrardan müzakere sonucu yapıldı. Yeni anlaşma ile 20.000 (yirmi bin) Mark bedeliyle, Türk hükûmeti Pergamon Sunağı'na ait tüm arkeolojik buluntuların Berlin'e taşınmasına izin verdi.” (Bayrakdar, Kucak, Karabulut, Ege, Öcal, 2017: S.51). Kültür Bakanlığı'nda uzmanlardan biri olan Mehmet Önder bir çalışmasında yer verdiği bilgilerde, 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi şartlarına göre, Osmanlı'nın hissesine düşmüş olan 3/1'lik pay 40.000 (kırk bin) Frank karşılığında Almanlara satılmıştır (Önder, 1993: 64-66; Özkan, 2009: 51-52).

2.1.3.5. Carl Humann'ın Üçüncü Kazı Raporundan Bir Bölüm (1883-86)

Alman büyükelçisi, Humann'a, kazı izninin bir yıl daha uzatıldığını ve İmparatorluk Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey'in de şimdiye kadar çıkarılan eserlerle ilgili bir anlaşmaya varmak için yakında geleceğini haber verir. Bu bilginin hemen sonrasında Osman Hamdi Bey, 3 Nisan'da İl Komiseri Demosthenes Baltazzi [Temistokli Baltacı, Baltacı Manolaki'nin Oğullarından Temistokli Baltacı (Baltacizade Temistokli ya da Demosthenes Baltazzi), 18.yüzyılın ortalarında Venedik'ten gelip İzmir'e yerleşmiş, Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Yönetimi'ne sık sık borç vermiş, banker, tefeci ve toprak ağası, bir ailenin mensubudur. Osmanlı Yönetimi Üzerinde Etkin olan bu aileden, sadece Temistokli Baltacı'nın Aydın ve İzmir civarında 247.000 dönüm çiftliği bulunuyordu. Hatta Sultan Abdülaziz 1863'te İzmir'e geldiğinde evlerinde kalmıştı. Bir araştırmaya göre çiftliklerin başında bulunmakla birlikte hobiden çok öteye giden bir arkeoloji tutkusuna sahipti ve Osman Hamdi Bey ile birlikte Sayda kazılarında bulunmuştur. Osmanlı Hükûmeti tarafından kendisine “Bey” ünvanı verilen Temistokli Baltacı, aynı zamanda Aydın

Vilayeti Arkeoloji Müdürüdür ve kendi toprakları içinde kalan Aliğa ve Çandarlı'daki Antik kentlerde kazılar yaptığı gibi, Atina Fransız okulu adına Salomon Reinach'ın Bölgesinde George Dennis ve A.H.Sayce ile birlikte 1880'lerde gerçekleştirdiği kazılarda hükümet komiserliği yapmış, arkeologları Aliğa'daki evinde ağırlamıştır. Toprakları içinde olan birçok antik kenti kazmış, tarihi eserleri satmıştır. Başta Louvre, Atina Arkeoloji ve British Museum olmak üzere birçok müzenin vitrinlerinde sergilenen binlerce Myrina eseri onun kazıları sonucunda gitmiştir (Ortaç, 2010: 319-336)] ile birlikte Humann'ı ziyarete gitti. Humann, Osman Hamdi beyi ve kendi çalışmaları boyunca münasebetlerini şöyle anlatıyor (Yılmaz, 2018: 57) :

“Osman Hamdi Bey müze müdürü olduğu 6 yıl boyunca imparatorluğun en uzak köylerindeki devlet organlarının arkeolojik buluntulara ilgisini ve dikkatini çekmiş, özellikle de hızlıca toplanmalarını sağlamış ve kendi inisiyatifini Türk Müzecilik anlayışını uygulayarak bugünkü duruma getirmiştir. Ayrıca alçak gönüllü, sevgi dolu kusursuz bir dünya adamı olarak yabancı araştırmacılara yol gösterici ve geliştirici yönde yardımlarını sunmuştur ve özellikle bizim Pergamon girişimimiz kendisine sonsuz teşekkürlerini borç bilmektedir. Bu arada Hamdi Bey, bugüne kadar toparlanan yazıt ve mimari parçaları zaten bize bırakmıştı, kendine ayırdıkları parçaları ise Konstantinapol'deki yeni düzenlenmiş olan Güzel Sanatlar Okulu'na götürmüştü. Berlin'de bulunmakta olan eserlerin devamı parçalar hali hazırda ayrıcalık anlaşması gereğince bize söz verilmişti. Ekselansları İmparatorluk Müzesi için ayrıca, pazarda çıkartılan gigantların savaşını anlatan çok büyük kabartma parçalarını ve buna ek olarak tiyatrodaki bulunan maske ve girlandlarla süslenmiş baştabanı de talep etmiştir. İlk üç parça paketlenip Dikili'ye, oradan da gemi ile Konstantinepol'e gönderildi. Sonradan padişahın bu çok önemli parçaların Kraliyet Müzesine bırakmasında vesile olan elçiye sonsuz teşekkürlerimizi sunarız, bunların hepsi Osman Hamdi Bey'in desteği ile gerçekleşti. Bu yüce davranışa karşılık hediye niteliğindeki, iki adet eksiksiz sayılabilecek Bergama buluntularının arasında olan Ammon ve Hermafrodit heykelleriyle karşılık verildi... 1884 Mayıs ve Haziran'ında bize bırakılan buluntuların paketleme ve sevkiyat hazırlıkları başladı. 1 Ağustos'ta Loreley Konstantinepol'e dönüş seferine başladı. Son sandıkları Berlin'e Hamburg

üzerinden gönderdim ve hepsi de salimen vardılar.” (Yılmaz, 2018: 57-58; Humann, 1930: 81-82).

Humann, 1884’te Bergama’daki başarılarından dolayı Berlin Kraliyet Akademisi’ne kabul edildi. 1885’te kazılar hızla sürüyordu. Kazı çalışmasının son yılı 1886 da gelmiş oluyordu... 24 Ekim’de Vali, Konstantinapol’dan bir telgraf aldığını ve Hamdi Bey tarafından Almanlara bırakılan tarihi eserlerin çıkışına izin verildiğini bildirdi. Yaklaşık 74 sandık bu yılda götürüldü. Böylece Carl Humann, binlerce tonluk tarihi eser taşıma eylemini 1886’da bitiriyordu (Yılmaz, 2018: 59).

İzmir içinde ölüp bir kilise bahçesine gömülen Humann’ın mezarı 1950li yılların ortasında Ankara’ya gelmiş olan Alman Başbakanının isteği üzerine, dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in talimatıyla Bergama’ya taşınarak Zeus Tapınağı’na gömülmüştür (Yılmaz, 2018: 60).

Zeus Sunağı şuan Almanya’nın Berlin kentindeki Pergamon Museum’da (Ek 8) sergilenmektedir. Günümüzde Pergamon Antik Kenti’nde ise sadece temeli kalmıştır (Ek 9-9a-9b).

2.1.3.6. Osmanlı Arşivinden Konuyla İlgili Belge Örneği

1- Sadrazam Kamil Paşa imzasının bulunduğu konu ile alakalı bir arşiv belgesinde, devletin izlediği yolu gözlemlenebilmektedir: “(...) *Maarif Nezaret-i Celilesi’nin Meclis-i Mahsus-ı Vükelâda [Bakanlar Kurulunun konu ile alakalı özel toplantısında]mütalâ olunup melfufatıyla maan [ekleri ile beraber] arz ve takdim kılınan tezkeresi mealinden müsteban olduğu [özetinden anlaşıldığı] veçhile [yönüyle], Almanluların [Alman devletinin] mukaddema istihsal etmiş oldukları ruhsat mucebince [evvelce elde ettikleri müsade gereğince], Berlin’e nakl eyledikleri asâr-ı atıkanın [eski eserlerin],enkaz ve eczası olarak[eserlere ait parçaları] muahharan [daha sonra] bulup yetmiş sanduk derununa vaz’ eyledikleri[70 sandık içerisine koydukları] bin dokuz yüz on yedi parçanın dahi Berlin’e iysali [ulaştırılması]Bergama’da bulunan Berlin Müzesi Müdürü tarafından talep ve iltimas olunmuş, ve eğer çi [eğer ki] evvelce verilen mezuniyetin [önceden verilen kazı araştırması izninin] müddet-i münkaziye olması hasebiyle [zamanın bitmiş olması sebebiyle] ecza-yı mezkûrenin [kazıda bulunan bahse konu parçaların]*

nakline selâhiyetleri yok ise de [yetkileri yok olmasına karşın], bunların Almanya müzesince ehemmiyeti hâiz olduğu ve Müzeyi Hümayûnca işe yarar şeyler bulunmadığı cihetle ecza-yı mezburenin [bahse konu arkeolojik parçaların] jigantomaş [Gigantomachia] tabir olunub elyevm Berlin Müzesinde bulunan cesim parlifin alçıdan mamûl modeli Müze-yi Hümayûn'a gönderilmek üzere Almanyalulara terk olunması müdir-i mumaiyleh ile kararlaştırılmış olduğundan bahisle, icra-yı icabı istifsar olunmasına ve vakîâ ecza-yı merkûmenin asılları Berlin Müzesi'nde olmak hasebiyle, bunlar Müze-yi Hümayûn'a bittabi işe yaramayacağı gibi işbu icraya mukabil [bu işe karşılık] olmak üzere salifül beyan parlifin bir kıta modeli dahi gönderileceği beyan kılınmasına nazaran ecza-yı mezkûrenin Almanyalulara terk olunması meclis-i mezkûrca [Bakanlar Kurulu'nca] dahi tensip olundu [uygun görüldü] ise de olbabda irade-yi seniyye-yi cenab-ı padişahi ne veçhile şeref sünuh ve südur buyurulur ise [padişahın konuyla ilgili irade koymasına göre] merzuk- münifi infaz olunacağı beyanıyla tezkere-yi senaveri terkim kılındı efendim. Fi 20 Muharrem sene 304, fi 7 Teşrin-i evvel sene 302.

Sadrazam Kâmil.” (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Mahsus İradeleri, [BOA İMM], Belge no: 585/3683; Bayrakdar, Kucak, Karabulut, Ege, Öcal, 2017: 58)

2.2. MİLET (MİLETOS)

2.2.1. Miletos Antik Kenti

Milet (Antik Yunanca'da: Μίλητος, Latince Miletos) Batı Anadolu'da, Ege Bölgesindeki (eski adıyla Meander) Büyük Menderes Nehri ağzının yakınında deniz kıyısında bir antik liman kentidir (Yılmaz; 2006: 42). Şuan Aydın'ın Didim İlçesi'nde Akköy'ün kuzeyine 5 km'de ve Balat köyü yakınlarında, limanını Büyük Menderes doldurduğu için ortalama 10 kilometre denizden içeridedir (Yüksel; 2012: 66).

Milet kenti, Anadolu'da on iki İon kentinin kurduğu İonia Birliği'nin üyesi olduğu bilinmektedir. Koloni kenti olarak kurulmuş olan Milet MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında bir deniz imparatorluğu merkezi halini almıştır. Klasik Yunanistan daha yeni gelişmekte iken, İyonya'da merkez konumundaki Milet, Anadolu'nun kıyı

kesiminde birdenbire bir sanat, ilim ve felsefe merkezi haline gelerek kendini göstermiştir. Klasik çağlarda oldukça tanınan Miletos asıllı doğa âlimleri içerisinde Thales, Anaksimenes, Anaksimendros, ve Hekataios anılabilir. Thales MÖ 582 yılında güneş tutulmasını önceden hesaplamış, astronomi ve geometride yeni kuramlar ortaya koymuş; Anaksimenes varoluşa açıklamalar getirmeye çalışmış; Anaksimandros tanrılara dayalı olmayan evrensel yasaları taşların üzerine kazımış; Hekataios coğrafyada başarılı olmuştur. Birbirlerine paralel ve birbirlerini dik kesen sokakların oluşturduğu ızgara gibi dikdörtgen insulalar (yapı adaları) oluşturan yeni kent planlama sistemi Miletos’lu şehir planlamacısı Hippodamos geliştirmiştir (Çetinkaya, 2016: 9). Bu plan Miletos’ta uygulandıktan sonra Roma İmparatorluğu’nda en başta ordu merkezi ve ordu mensupları tarafından kurulan yeni koloni kentlerinde hayata geçirilmiştir.

MÖ 502’de Naksos Adası’nda (Nakşa Adası) Perslere karşı İonya İsyanı’na (MÖ 499-494) başlayan Miletos lideri Aristagoras, öncelikle Perslere yardım amaçlı Naksos Adası’na saldırmış; ancak bu adayı ele geçirmede başarılı olamayınca Perslere karşı başlatılan isyanda lider olmuştur. Persler bu isyanı çok şiddetli biçimde bitirmiş ve Miletos’u yakıp yıkarak ağır cezalandırmışlardır. İyonyanın tamamı ve Yunanistan bu olayın sonuçlarından nasibini almıştır. Miletliler bu ayaklanmanın ardından Tigris’e (Dicle Nehri civarı) sürüldüler ve böylece Miletos tamamen ortadan kalkmış oldu. Yeni kazılardan elde edilen bulgular MÖ 479 yılında Yunanların Perslerin karşısında Mykale (Günümüz Dilek Dağı) deniz savaşını kazanmalarının ardından Miletosluların Doğu’dan kentlerine geri döndüklerini ve Miletos’un yeniden inşasına başladıklarını göstermiştir (Yılmaz; 2006: 43). Bu zaferle Yunanistan Yarımadası ve İyonya (Miletos) yeniden Pers etkisi altından çıkmıştır. Ama MÖ 403 yılından sonra Miletos tekrar Pers hâkimiyetine girmiş ve MÖ 4. yüzyılda Perslere bağlı olan Karia Satrapları’nca (Valileri) yönetilmiştir. Büyük İskender Miletos’u MÖ 304 yılında Perslerden geri almıştır (Yüksel, 2012: 65). Büyük İskender’in ölmesinin ardından MÖ 313 yılında Antigonos ve MÖ 301 yılında Seleukoslar’ın yönetiminde olmuştur. MÖ 188 yılında Miletos kenti yeniden bağımsız olmuştur. Ancak MÖ 133 yılında Pergamon’un son Kralı topraklarını Romalılara miras bıraktıktan sonra Miletos da bağımsız kalmamış Roma’ya bağlı hale gelmiştir.

2.2.2. Miletos Agora Kapısı (Ek 10-10a)

Şehrin hemen hemen ortasında yer alan 164m x 196m boyutlarında olan Güney Agora, Helenistik Döneme tarihlenmektedir. Romalılarca yapılan ufak değişiklikler ile kullanılmaya devam eden Agora'ya giriş Kuzey Kapısı'ndandır. MS 2. yüzyıla tarihlenmekte olan kapıda zengin bir mimari ön yüz süslemesi mevcuttur. Milet Agora Kapısı MS 2. yüzyılda (120-130 yılları arasında) Roma Dönemi'nde İmparator Hadrian zamanında inşa edilmiştir. Eserde üç basamakla eşik seviyesine çıkılmaktadır. Cephesi 29.92 metre genişliğindedir. Bu simetrik yapının alt katındaki sütunların üst kattakilere oranı üçte ikidir. Yapı "U" planlı olması sebebiyle, ön cepheye yanlarda bulunan kanatların da eklenmesiyle toplam boyutu 33 metreyi geçer. Orta başlığı temelden 16.68 metre yüksektir. Kapının Üç girişinin bulunması tüccarların işini kolaylaştırmıştır. Her iki katta da heykeller bulunur. Kazıda çıkartılan Eros ve barbarlara diz çöktüren kral heykelleri duvar ile beraber sergilenmektedir. Kapının ön yüz süslemeleri MS 120 yılında bitirilmiştir. Pazaryeri Kapısı'nın bulunduğu duvar MS 538'de istihkâm duvarı olarak kullanılmaya başlamış, sağ ve soldaki iki kapı kapatılarak, giriş kapısının üstündeki yarım daire düz hale getirilmiştir. Yapı, Orta Çağ'da meydana gelen depremlerde çok az hasar görmüştür (Yılmaz, 2018: 61-62).

2.2.3. Miletos Agora Kapısının Yurt Dışına Çıkarılışı

2.2.3.1. Almanların Milet Kazıları

1899-1913 yılları arasında Alman kurulları eserleri tespit edip ülkelerine götürmek için Priene, Milet ve Magnesia'da (Aydın-Germencik, Ortaklar-Söke karayolunda antik kent) kazılar yaptı. Priene'yi kazın ekip, Theodor Wiegand başkanlığında, Milet antik kentinde de kazılarını sürdürdü.

Milet kentinden götürülen eserlerin içerisinde "Agora Kapısı" oldukça önemli bir yer tutar. Theodor Wiegand ve Hubert Knackfuss, 1903'te Agora Kapısı'nın izlerine ulaşmışlardı (Yüksel; 2012: 69). Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Almanlara hediye edilen (Yitik Mirasın Dönüş Öyküsü, 2003: 21) ve Almanların 1907 ve 1908

senelerinde Berlin'e taşıdığı yapı https://tr.wikipedia.org/wiki/Milet_Pazar_Yeri_Kapısı) 1930 yılında tekrar ayağa kaldırılmış fakat İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'e yapılan bombardımanda büyük zarar görmüştür. Savaşın ardından yeniden onarılmış ve 1954 yılından beri günümüzdeki hali ile Pergamon Museum'da sergilenmeye başlamıştır. Bu eserimiz Anadolu'daki Roma dönemi mimarisini yansıtan oldukça önemli bir örnektir (Yılmaz, 2018: 62).

2.3. KSANTHOS (XANTHOS)

2.3.1. Xanthos Antik Kenti

Ksanthos Şehri, Fethiye-Kaş karayolunun üstünde, Fethiye'ye 46 kilometre uzaklıkta bulunan Kınık İlçesi'nde yer alan şehir, Ksanthos Nehri (Eşen Çayı) kenarında yer alan düzlüğe egemen iki tepenin üstünde kuruludur. Bir tanesi Eşen Çayı yanından dik çıkan bir kayalık biçiminde yükselen sur ile çevrilmiş Likya Akropolü, diğeri ise kuzeyde yer alan öteki tepeden yüksek ve geniş olan Roma Akropolü'dür. Ksanthos'un her iki akropolü de çeşitli örgü sistemlerinle yapılmış sur duvarlarıyla çevrilmiştir. Likya Birliği'nde idari merkez olarak nitelendirilen Ksanthos'un adı Likya dilinde yazılan kitabelere göre ARNNA olarak geçmektedir. Homeros, Sarpedon yönetiminde olan Ksathosluların Troya savaşlarında yer aldıklarını anlatır. (Dünden Bugüne Antalya, 2012: 333; Bknz. Xanthos, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/xanthos>, Erişim 21.06.2020).

Ksanthos ören yeri, Likya medeniyetinin kendine özgü oluşu ve kazılardan çıkarılan eserlerin önemli olması sebebiyle 1988 Yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne eklenmiştir (<http://www.unesco.org.tr/Home/Gallery/3>, Erişim 21.06.2020).

2.3.2. Nereidler Anıtı

Likya'daki Ksanthos şehrine hâkim yamacında yapılan Nereidler Anıtı MÖ 420-390 yıllarına tarihlenir. İon düzenindeki bir tapınak görünümü olan anıt mezarların Anadolu'da bulunan ilk ve en önemli örneğidir. Yüksekçe bir podyum üstüne inşa edilmiştir. 4x6 sütunlu, içerisinde yer alan cella bölümünde kline (kanepe) mevcuttur (Yüksel, 2012: 129). Kesin olarak saptanamasa da, Ksanthos Kralı Arbinas adına yaptırıldığı düşünülmektedir. Sütunların aralarında Nereid (Su Perileri) heykelleri (Ek 11-12-13), cella duvarı ve podyum üzerinde rölyefli frizler vardır. Frizlerde şehrin savunulması, geçmişteki efsaneler ve av sahneleri bir tema etrafında birbirlerini ardına sıralanmıştır (Yüksel, 2012: 129).

MÖ 400 yıllarına tarihlenen yapıda, yüksek ve içi dolu bir podyum üzerinde 4x6 sütunlu tapınak planı uygulanmıştır (Yüksel, 2012: 129). İon düzeni olan sütunlar kabartmalı arşitrav frizini taşır. Bu frizde savaş (Ek 14), av, armağan verme (Ek 15) gibi değişik konulara yer verilmiştir. Başka bir kabartma şeklinde işlenmiş friz ise cella duvarının üstünde yer alır. Podyumda da üst üste iki friz daha mevcuttur. Küçük frizde duvarları korunmuş bir kente yapılan saldırı ve kentin ele geçirilmesi, olayların bir biri ardına sıralanmasıyla anlatılmıştır. Küçük frizin altındaki büyük frizde ise her bir levhada başlı başına bağımsız bir kompozisyonu oluşturan savaş sahneleri sıralanır. Bir tane alınlıkta ortasında iki figüre yer verilmiştir. Diğerlerinde belirli savaşçı tiplerinin arasında bağ olmaksızın yan yana sıralandığı ve yanlara doğru küçülen figürlerden bir kompozisyon vardır. Anıtı çevreleyen sütunların arasında durduğu düşünülen 12 heykel bulunmuştur. Bu heykellerin çoğunluğu rüzgârda uçan giysili kadınlar olmakla beraber ayakları altında balıklar ve deniz canlıları bulunduğundan Nereidler olarak tanımlanmıştır ve anıta Nereidler Anıtı adı verilmiştir (<http://lykias.tripod.com/eser/nereid.htm#>, Erişim 21.06.2020). Kabartmanın bir tanesinde başının üstünde şemsiye tutulan kişi (Ek 16), mezarın sahibi ve muhtemelen Kral Arbinas'tır ve diğer cephelerde yaşamından bölümler anlatılmaktadır.

Asyatik etkilerin ve İon yaşamının karışık kullanılması ile Nereidler Anıtı, Likya sanatı örneğidir. Kentin savunmasını konu alan frizlerde, şarkvari anlatım (Ek

17) egemendir; insanların yüzleri ve özellikle gözleri oldukça etkileyicidir. Nereid heykellerinde, İon etkisi belirgindir. Elbiseleri kiton (chiton) gövdelerine yapışıktır.

2.3.3. Payava Lahdi

Ksanthos'tan yurtdışına götürülen Payava Lahdi, MÖ 370-360 yıllarına tarihlenir. Ender lahit, oldukça zengin bir antik tarih barındıran Kanthos şehri hükümdarına aittir. Lahdin boyutu çok etkileyicidir. Şuan lahit 3,5 metre uzunluğa sahip ancak mezarın gerçek boyutu 7 metreyi bulmaktadır. Lahitteki oymalarda özellikle göze çarpan şey, sanatçılar tarafından hem Fars hem de Yunan geleneklerinden gelen simgeleri birlikte kullanılmasıdır. Aslan motifi (Ek 18), Pers ve başka birçok medeniyette görüldüğü gibi, Likya krallığının da geleneksel sembolü olmuştur. Mezarda oyulan ve dikkat çeken sfenks (Ek 19-20) farklı yorumlamalara neden olmaktadır. Aslanlara benzer şekilde, sfenksler de Likya kabartmalarında, bununla birlikte Pers süslemelerinde ve başka pek çok kültürde de sıklıkla kullanılan bir varlıktır. Sfenks çoğunlukla bir muhafız olarak yorumlanır, bir kenti, bir mezarı ya da işlendiği bir yeri korumakla görevli önemli bir varlıktır. Bu sebeple sfenks figürü mezarlara işlendiğinde ölülerini koruyan varlık olarak kabul edilir. Mezarın doğu kısmı, asker ve diğer süvariler de dâhil olmak üzere bir savaş sahnesi işlenmiştir (Ek 21). Bu askerler, hükümdarın askeri gücünü, yaygın bir gösteriş şeklidir. Bu sahnenin üstünde tek satır halinde bu anıtı Payava'nın yaptırdığını belirten bir Likçe yazıt bulunur.

Mezar kabartmalarında Yunan motifleri de oldukça sık bir biçimde kullanılıyordu. Bunlar Payava ve refakatçisinin işlenişinde görülebilir. Pelerin ve zırhlar giyilmiş bir halde olarak görülürler (Ek 22). Diğer yanda, atletik yapılı bir Yunan atleti, belki de eğitmeni ile resmedilmiştir. Başka sahnede Autophradates adında bir satrap (vali) Payava ile toplantı halinde görülür (Ek 23). Semerdam biçimli lahit kapağı lahdin diğer unsurları gibi dekore edilmiştir. Burada yer alan uzun yüzlerinin her ikisinde de dört atlı araba ile birer sürücü kabartması bulunuyor (Ek 24-25).

Hükümdarın kişiliği ve hükümeti ile ilgili ayrıntılar kaybolmuştur. Bilinen tek şey adıdır –Payava. Yazıtta söylenen şunlardır:

“Payava, Ad[...]’ın oğlu, A[...]rah’ın vekili, bir Likya’lıdır.”

2.3.4. Nereidler Anıtı’nın ve Payava Lahdi’nin Yurt Dışına Çıkarılışı

Günümüzde İngiltere’deki müzelere bakıldığında; Afrika, Latin Amerika, İran, Hindistan, Çin, Orta Asya ve okyanus adalarından toplam 100’ü aşkın ülkeden getirilmiş binlerce eser bulunmaktadır.

Arundel Kontu, daha 17. yüzyılda araştırmalar yapmak üzere bir antikacıyı Anadolu’ya göndermişti. Richard Pococke, 1743-45’teki gezisiyle ilgili Anadolu’yu anlatan, “A Description of the East and Some Other Countries, Vol.II (Doğu’nun ve Bazı Batı Ülkelerinin Tasviri, Cilt II)” adlı kitabını 1745’te yazdı. Sultan IV. Mehmed döneminde Dilettanti Cemiyeti’nin İzmir ve çevresiyle ilgili Ionian Antuquites (İyonya Antik Eserleri) adlı bir çalışması 1769’da yayımlandı. Sultan I. Abdülhamid döneminde Richard Chandler 1775-76 yıllarında gerçekleştirdiği Anadolu gezisini yayımladı. Sultan III.Selim döneminde Martin Leake ve W.R. Hamilton 1799-1800 tarihli Anadolu gezi notlarını Cambridge’te yayımladılar. Aynı dönemde sahillerin haritasını çıkartan Kaptan Beufort, 1817’de Güneybatı Anadolu sahillerinin ayrıntılı haritasını yayımladı. Sultan II. Mahmud döneminde Charles Robert Cockerell, Anadolu’yu da içine alan gezisinin günlüklerini (Cockerell Mektupları diye anılır) 1820’de kitap olarak yayımlandı. Aynı dönemde Martin Leake, Anadolu gezi günlüğünü yayımladı. Yayımlanan bu kitaplar İngiliz aydınlarının Anadolu ve barındırdığı tarihi birikime olan ilgilerini açıkça göstermektedir. Anadolu’ya araştırma için gelenler daha önce bu yayınlardan gerekli bilgileri ediniyor, Kaptan Francis Beaufort’un haritasını da yanlarına alarak yola çıkıyorlardı. Bunlardan biri de 1838’de Anadolu’ya gelen Charles Fellows’tur (Yılmaz, 2018: 178).

Charles Fellows 1838’de Anadolu’ya ilk gezisini kendi olanaklarıyla düzenledi. Bu gezide ilk olarak kendinden önceki gezginlerin yolunu izledi. Daha sonra ise kendi yolunu çizerek iç kesimlere yöneldi. 2 Şubat’ta İzmir ve yakın çevresini araştırmayla başlayan gezisinde 19 Nisan 1838’de Kınık köyüne ulaştı. Yük atlarını orada bırakıp binek atlarıyla Xanthos kalıntılarına vardılar. Bazı lahitlerin üzerindeki yazıları kopya etti. Fenike-Etrüsk dillerine benzettiği bu Likçe

yazıları çözdürmek için yanına aldı. Yaklaşık üç ay süren gezisinin ardından ülkesine döndü (Yılmaz, 2018: 180-183).

Charles Fellows'un ikinci gezisi 14 Şubat'ta İzmir'e gelerek başlamıştır. İzmir Konsolosu Mr. Brant kendisine bir ferman vermiştir. Bu ferman İstanbul'daki Büyükelçi Lord Ponsonby tarafından sağlanmıştı: "Devletü, inayetlü, iffetlü efendimiz hazretleri; bundan akdem (önceki) İngiltere ceziresinden (adasından) eski devletlerini taharrileri (araştırmaları) için beyzadeleri üç adet refiki (yoldaşı) ile vürud etmiştir (gelmiştir.) "Sayın yetkili, bu ve yanı sıra üç beyefendi, antik uygarlıkları incelemek için İngiltere adasından gelmiştir." (Yılmaz, 2018: 186; Slatter, 1994: 63).

16 Nisan'da Xanthos'a doğru yola çıktılar. Beş saatlik bir tırmanıştan sonra Xanthos'un karşı yakasında, Aslanlı denilen yerde tarihi kalıntılara rastladılar. Etrafı sur kalıntılarıyla çevrili bu yerde tiyatro, pazaryeri, konut gibi sosyal hayat izleri yoktu; bu nedenle burasının bir askeri kışla olduğunu düşündüler. Burası Xanthos'un ordu karargâhının bulunduğu yerdirdi. Bu tepeden hem Xanthos'u hem Patara'yı seyretiler. Etraftaki köylünün rehberliğinde nehrin uygun yerini bulup karşı tarafa geçtiler ve 17 Nisan'da Xanthos harabelerine ulaştılar. Karşısında doğayla uyum içinde, mermer yontuları olan bir kent durmaktaydı. Çok sayıdaki tapınağın, uçurum kenarındaki doğayla uyumlu yerleşiminin, dünyanın en güzel kentlerinden birini ortaya çıkardığını ilk ziyaretinden beri düşünüyordu. Burada dilbilimcilerin ilgisine sunmak üzere birkaç yazıt kopyaladılar (Yılmaz, 2018: 187).

Charles Fellows'un üçüncü gezisinde(1841-42); Xanthos araştırmaları için beklenen fermanın sağlandığı haberini alır almaz Southampton'dan çıkan Tagus isimli gemiyle İzmir'e doğru yola çıktı. İzmir'e vardıklarında kendilerine verilen iznin Haziran'a kadar geçerli olduğunu, Halikarnas (Bodrum) eserlerini de kapsadığını ama Xanthos eserlerini açıkça belirtmediğini öğrenince morali oldukça bozuldu. Sultandan yeni bir ferman alınması önerildi. Ancak Fellows bu diplomatik yolun aylar, hatta yıllar alabileceğini düşünerek işi doğrudan İstanbul'dan halletmek üzere yola çıktı. Yanına gittiği İngiliz Büyükelçiliği sayesinde çalışma iznini almayı başardı (Yılmaz, 2018: 188).

Çalışmalara başladığı bu dönemde Fellows'un Batı'dan ziyaretçileri geldi. Fellows bu eşsiz eserlerin Fransa ve Avusturya devletleri tarafından ele geçirilmesi

konusunda notlar yazmış, “ Şimdiden Prusya iki sefer heyeti gönderdi.” Diyerek, British Museum yönetimine yazılı rapor vermişti (Yılmaz, 2018: 189; Slatter, 1994: 231). Arbinas Mozolesi’nin duvarlarından etrafa dağılmış, öykülü kabartmalarının büyük bölümünü sandıkladılar. Şubat 1842’de hazırlattığı sandıkları nehirden yüzdürerek nehrin ağzına götürmeyi programına aldı. Fellows, Rodos’taki paşaya bildirmek için sandıkladıkları eserlerin listesini çıkarmıştı. Konsolos ve paşayla görüşükten sonra yola çıkarak 14 Mart’ta Valetta Limanı’na ulaştılar. (Yılmaz, 2018: 189-190) Bu giden sandıklarla beraber Payava Lahdi de 1842 senesinde Charles Fellows tarafından British Museum’a götürüldü.

Charles Fellows’un Dördüncü Gezisi’nde (23 Ekim 1843-1844); 23 Ekim 1843’te Xanthos’ta kamplarını kurmaya başladılar (Ek 36). Hazinele İngiltere’ye taşınmayı bekliyordu. Fellows adamlarının yarısını kereste işiyle, kalan yarısını da eserlerin ortaya çıkarılmasıyla görevlendirdi. Sabah 9 / akşam 16.30 saatleri arasında çalışıyorlardı. İki su kuyusunda birikmiş sütun, yontu ve kabartma parçalarının içinde Nereid Anıtı’ndan parçalar aradılar. Çizimler ve yapıştırımlar devam ediyordu. Uzun Likya yazıtlarından kalıplar çıkarılıyor, üzerlerinde çalışılıyordu.

Xanthos’tan götürülen eserler kazıda çıkarılmamıştı, ekseriyetle yüzeyde görölüp toplanmış eserlerdi. Eksik kalan parçalar da 1950’lerde kazı yapan Fransız Prof. Pierre Demargne tarafından British Museum’a gönderilmiş, geri kalan küçük bir parça ise 1976’da İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne ulaştırılmıştı.

15 Eylül 1843 ile 1 Mayıs 1844 tarihleri arasında Xanthos ve öteki Likya kentlerindeki eserlerin büyük bölümü taşınmıştı. Fellows ve heyetindeki çizimci George Scharf, Xanthos’un tarihi eserlerine “Xanthos’un Mermerleri”, kendilerine de “Mermer Avcıları” diyorlardı. İngiltere Kraliçesi Victoria tarafından ülkesine kazandırdığı Xanthos eserlerinden dolayı 1845’te “Sir” ünvanıyla ödüllendirilen Fellows, Xanthos eserlerini İngiltere’ye taşınmasından dolayı büyük üne sahip oldu.

Bugün British Museum’da sergilenen eserin aslı hakkında ziyaretçilere fikir vermesi amacıyla anıtın bir cephesi düzenlenmiştir (Ek 26). Aslanlar, kabartmalı levhalar ve Nereidler salonda ziyaretçilerin yakınından izleyebileceği şekilde sergilenmektedir (Yılmaz, 2018: 190-192).

Charles Fellows Sultan II. Mahmud yıllarında başlayan çalışmaları, Sultan Abdülaziz döneminde eserlerin taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Günümüzde Nereidler

Anıtı'nın sadece temel duvarları kalmıştır (Ek 27). Payava Lahdi İngiltere'de bulunan British Museum'da sergilenmektedir (Ek 28).

2.4. EFES (EPHESOS)

2.4.1. Ephesos Antik Kenti

Efes (Eski Yunanca: Ἐφεσος / Ephesos), Batı Anadolu'nun kıyı kesiminde, bugünkü İzmir ilinin Selçuk ilçesi sınırları içinde yer alan, daha sonra önemli bir Roma kenti olan antik bir Yunan kentiydi. Klasik Yunan döneminde İyonya'nın on iki kentinden biri idi. Kuruluşu Cilalı Taş Devri MÖ 6000'li yıllara dayanır. Efes'in bildiğimiz en eski adı (MÖ 3000'lerde İç Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Hitit döneminde) Apasa idi. 1994'te UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesi'ne eklenen Efes, 2015'te ise Dünya Mirası olarak tescil edildi (Unesco Dünya Mirası Listesi, <http://www.unesco.org.tr/Home/Gallery/3>, Erişim 21.06.2020).

MÖ 1050'li yıllarda Yunanistan'dan gelen göçmenlerin de yaşamaya başladığı liman şehri Efes, MÖ 560 yılında Artemis Tapınağı'nın çevresine taşınmıştır. Bugün Efes ören yeri ise Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından MÖ 300 yıllarında kurulmuştur. Şehir Roma'dan özerk bir şekilde Apameia Kibotos (Afyonkarahisar ilimizin Dinar ilçesinde yer alır) kenti ile ortak para bastırmıştır. Bu kentler klasik dönem Küçük Asya'sında yarı özerk davranmaya başlamışlardı. Lysimakhos, Miletli Hippodamos'un bulup uyguladığı Izgara Plana göre kenti yeniden inşa etti. Bu plana göre, kentteki tüm sokak ve caddeler birbirini dik olarak kesiyordu.

Helenistik ve Roma dönemlerinde en gösterişli zamanını yaşayan Efes, Roma İmparatoru Augustus zamanında, Asya Eyaleti'nin başkenti olmuş ve nüfusu o dönem (MÖ 1.-2. yüzyıl) iki yüz bin kişiyi geçmiştir. Bu yüzyılda her yer mermerden yapılan anıtsal yapılarla donatılmıştır.

MS 4. yüzyılda limanın dolması ile birlikte Efes'te ticaret gerileme gösterir. İmparator Hadrianus, limanı birkaç defa temizletmiştir. Liman, Küçük Menderes nehri ve kuzeyden gelen Marnas Çayının taşıdığı alüvyonlarla dolar. Efes denizden uzaklaşır. MS 7. yüzyılda Araplar bu kıyılara saldırır. Bizans döneminde tekrar yer

değiştiren ve ilk kez kurulduğu Selçuk'taki Ayasuluk Tepesi'ne gelen Efes, 1330 senesinde Türkler tarafından alınır. Aydınogullarının merkezi olan Ayasuluk, 16. yüzyıldan itibaren giderek küçülmeye başlamıştır. Günümüzde bölgede Selçuk ilçesi sınırları içerisinde.

Efes ören yerinde, Hadrianus Tapınağı girişinde bulunan frizde Efes'in üç bin yıllık kuruluş efsanesi şu şekilde anlatılır: “Atina kralı Kodros'un cesur oğlu Androklos, Ege'nin karşı yakasını keşfetmek ister. Önce, Delfi kentindeki Apollon Tapınağı'nın kâhinlerine danışır. Kâhinler ona, balık ve domuzun işaret ettiği yerde bir kent kuracağını söyler. Androklos bu sözlerin anlamını düşünürken Ege'nin lacivert sularına yelken açar. Kaystros (Küçük Menderes) Nehri'nin ağzındaki körfeze geldiklerinde karaya çıkmaya karar verirler. Ateş yakarak tuttukları balıkları pişirirlerken çalıların arasından çıkan bir yaban domuzu, balığı kaparak kaçar. İşte kehanet gerçekleşmiştir. Burada bir kent kurmaya karar verirler.”

Doğuyla Batı arasında en önemli kapı konumunda olan Efes önemli bir liman kentiydi. Efes'in konumu döneminin en önemli ticaret ve politik merkezi halini alarak gelişmesini ve Roma Döneminde Asya eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır. Efes, antik çağdaki önemi sadece konumu sayesinde değildir. Anadolu'nun eski ana tanrıça (Kybele) geleneğine dayalı Artemis kültünün en büyük tapınağı da Efes'te yer almaktadır.

MÖ 6. yüzyılda bilimde, sanatta ve kültürde Milet'le beraber ön sıralarda yer alan Efes, bilge Herakleitos, rüya tabircisi Artemidoros, şair Callinos ve Hipponaks, gramer bilgini Zenodotos, hekim Soranos ve Rufus gibi ünlü kişileri yetiştirmiştir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Efes>, Erişim 21.06.2020).

2.4.2. Celsus Kütüphanesi

Büyüklik bakımından İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine kıyasla üçüncü sırada yer alan Celsus Kütüphanesi (Ek 29), antik dünyanın en önemli liman kentleri arasında bulunan Efes'in bugüne ulaşan en dikkat çekici yapılarından bir tanesidir.

Efes Celsus Kütüphanesi hakkındaki bilgilerimizin çoğu kütüphanenin çeşitli yerlerinde bulunan yazıtlardaki bilgilere dayanır. Bunlardan en önemlisi ve yapının

doğu cephesinde, ortadaki giriş kapısının sağ tarafındaki üç blok üzerinde bir kısmı kırık olan yazıtta şöyle denilmektedir:

"Asia proconsul 'ü Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus için, oğlu consul Tiberius Iulius Celsus Polemaenus kendi serveti ile Celsus kütüphane binasını, bütün dekorasyonu ve sanat eserleri ve kitapları ile kurdu. Kütüphanenin korunması ve kitap alınması için 25.000 denarion 'u onun için (kütüphane için) bir başlangıç olmak üzere miras bıraktı. Aquila 'nın mirasçıları onu tamamladılar ve vasiyete uygun olarak, bu yapı üç kez Asiarkhos olan Tiberius Claudius Ariston tarafından adandı" (Yıldız, 2003: 228).

Aynı zamanda bu yazıt ile birlikte kütüphanenin ön yüzü birinci katında bulunan arşitrav üzerindeki yazıtta da aynı bilgilerin tekrar edildiği görülmektedir. Böylelikle iki yazıtta da yer alan bilgiler sayesinde kütüphane yapısını kimin yaptırdığı, ne zaman ve kim için yaptırıldığı ile ilgili önemli bilgilere erişmek mümkün olmuştur. Bu yazıtlara göre güçlü bir Roma senatörü, Asya eyaleti valisi ve bir kitap aşığı olan Tiberius Julius Celsus Polemaeanus anısına oğlu Tiberius Julius Aquila Polemaeanus tarafından yaptırılan kütüphanenin inşaatına başlangıç tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmasa da MS 110-135 yıllarında bitirildiği ile ilgili genel bir kanı bulunmaktadır. Celsus'un mezarı kütüphane yapısının batı tarafında ve giriş katın zemininin altındadır. Roma dönemindeki yapılarının en güzel örneklerinden bir tanesi olan yapı hem kütüphane, hem de mezar anıtı görevini üstlenmiştir. O zamanlarda bir kütüphane içerisine, şehrin sınırları içine dâhil gömülmek rastlanmayan bir durum olduğundan Celsus'a gösterilen bu imtiyaz, özel bir onur şeklinde yorumlanabilir.

Kütüphane, MS 3. yüzyılın ortalarında bir yangına maruz kalmış, ayrıca 10. yüzyılda yaşanan depremde de önemli derecede zarar görmüştür. Şu anki haliyle kütüphanenin ön yüzü, Avusturyalı arkeoloji ekibince 1970-1978 seneleri arasında restore edilmiştir. Kütüphanede bulunan değerli parşömen rulolarıysa günümüze kadar ulaşamamıştır (<https://www.kilsanblog.com/mimarlik-farkli-ilginc-yapilar/celsus-kutuphanesi/>, Erişim 21.06.2020).

Celsus Kütüphanesi'nin mimarisinden bahsedecek olursak : "Ön cephesi iki katlı olan, fakat iç tarafı 10.92 x 16.72 metre ölçüsünde tek bir yüksek ve büyük salondan oluşan Celsus Kütüphanesi, genişliği 21 metre, dokuz basamaklı bir

merdivenlerden çıkılan ve tonozlu bir altyapıya sahip platform üstünde yer alır. Ayrıca kütüphane dışarıdan ikinci bir duvarla çevrildiği için yapı, alt tarafından ve her yanından rutubete karşı oldukça iyi korunmuş bir haldeydi. Günümüze ulaşmış ayakta olan kalıntılara baktığımızda, arkasında ve yanında yer alan duvarların içerilerinde bir sıra alt kısımda ve bir sıra da üst kısımda yer alan dörtgen nişlerin varlığı görülür. Kütüphanedeki üçüncü bir niş sırasının varlığı, yapının içinin üç katlı olduğunu gösteriyordu. Bu nişlerde yer alan raflarda veya dolaplarda, rulo ve ciltler halinde bir araya konularak el yazmaları saklanıyordu. Kütüphanenin ön cephesi oldukça zengin mimari süslemeler barındırır. Bina, tarzıyla üst üste gelmiş katlar halindeki nişler sebebiyle Gymnasion Kütüphanesi olan Nysa Kütüphanesine benzetilir [Nysa Kütüphanesi, Roma İmparatorluk döneminde Asya (Anadolu) eyaletinde yapılan bir Gymnasion Kütüphanesidir.]. Fakat bu üst üste gelen kitap rafları Nysa Kütüphanesi'nin yalnız iki duvarında, Ephesos Kütüphanesi'nin ise galerisinde bütün yanları kuşatacak şekilde devam etmektedir. Bu galerideki duvarlara yerleştirilmiş pencerelerden de içerisi ışık alır. Celsus Kütüphanesi'nin bu yöntemle yer alan pencerelerle aydınlanması da Nysa Kütüphanesi'yle benzeyen diğer özelliğidir. Nişi ve podyumu açısından da Celsus Kütüphanesi antik çağda en tanınmış yüksekokulu Atina'da bulunan Hadrianus Kütüphanesine benzemektedir [İmparator Hadrianus'un (MS 117-138), MS 131-132 senesinde inşa ettirdiği Atina'daki Hadrianus Kütüphanesi].

Yukarıda belirtildiği gibi, Celsus Kütüphanesi hakkındaki bilgilerin çoğu kütüphanenin çeşitli yerlerinde bulunan yazıtlardaki bilgilere dayanır. Söz konusu yazıtta (üç kare blok üzerindeki bir kısmı kırık olan yazıtta) "...Kütüphanenin korunması ve kitap alınması için 25.000 denarion 'in kütüphane için bir başlangıç olmak üzere miras bırakıldığı ..." belirtilmektedir. Antik çağ kütüphanelerinin çeşitli yollarla kitap edinmiş (satın alma, vakıf ve bağışlar, müsadere ve savaş ganimetleri vs.) oldukları bilinmekle birlikte bahse konu yazıtta da belirtildiği gibi Celsus Kütüphanesinin miras yoluyla kurulduğu ve geliştiği görülmektedir.

Sütunlar arasında bulunan üç kapı giriş olarak kullanılmıştır. Kapıların yanlarındaki nişler içinde dört kadın heykeli bulunur. Heykellerden Sophia (Ek 30) "Bilgeliliği ve Akıllı", Episteme (Ek 31) "İlimi ve Bilimi", Ennoia (Ek 32) "Kader ve Muhakemeyi" ve Arete (Ek 33) "Erdem ve Karakteri" simgelemektedir. Şuan

Kütüphanenin sütunları arasında bulunan heykeller asıllarından yapılmış kopyalardır. Gerçek heykeller Viyana'daki Efes Müzesi'nde bulunmaktadır (Ek 34-35).

Kütüphanenin girişinde bulunan merdivenlerin her iki tarafında, Yunanca ve Latince yazılar bulunur. Bu yazılar Celsus'un hayatı hakkında bilgiler içermektedir.

2.4.3. Celsus Kütüphanesi'nin Girişindeki Heykellerin Yurt Dışına

Çıkarılışı

Efes, tarihi eserlerinin ünü nedeniyle her dönem kazıcıların ilgisini çekti. Günümüzde dünyanın birçok müzesinde Efes eserlerinin sergileniyor olmasının nedeni budur. Bu eserlerin sergilendiği bazı müzelere örnek olarak, Londra'daki British, Cambridge'deki Fitzwilliam, Oxford'daki Ashmolean, Münih'teki Glyptothek, Berlin'deki Altes ve Pergamon, Paris'teki Louvre, Boston'daki Fine Arts, New York'taki Metropolitan, ve Baltimore'daki Walters müzeleri gösterilebilir.

Bilimsel kazıları hep yabancıların sürdürdüğü Efes'te, yaklaşık 150 sene önce İngilizler tarafından başlatılan kazıyı, onlardan sonra bugüne kadar Avusturyalılar devam ettirmektedir. Efes'te gün yüzüne çıkmış, bugün ören yerinde gördüğümüz tarihi eserler, MÖ 3. yüzyıldan başlayan çok tanrılı devir ile tek tanrılı, Hristiyan Doğu Roma devrine ait kalıntıları barındırır. Günümüze dek yapılan kazılarda çoğunlukla bu dönemlere ait eserler ortaya çıkarılmıştır (Yılmaz, 2018: 110).

1893 yılında Efes kazısı hazırlıkları için Viyana'da kültür bakanı başkanlığında toplanan uzman heyeti, Samotrake (Semadirek) Adası'ndaki tarihi eserleri 1875'te, Trysa'yı ise 1881-82 de ülkesine kazandıran Otto Benndorf'u, geniş kapsamlı olması düşünülen bu kazıya görevlendirmişti (Yılmaz, 2018: 111).

Hediye olarak verilen eserlerin en bilineni Sultan 2. Abdülhamit'in Efes'ten çıkan eserleri Avusturya İmparatoruna hediye etmesidir (Dilbaz, 2018: 49). 1903 yılında Celsus Kütüphanesi önünde bulunup çıkarılmaya başlanan Partlar Anıtı'na ait parçalar Viyana'ya 1904 yılında vardı. Celsus Kütüphanesi önündeki dört adet mermerden yapılmış kadın heykeli de Viyana'ya taşındı. Günümüzde Efes'teki kütüphanenin cephesinde sergilenen kopya yontular, Avusturya kazı ekibi tarafından sonraki yıllarda bulundukları yere konmuştur (Yılmaz, 2018: 113).

Avusturyalılar depoda tuttıkları Efes eserlerinin büyük bölümünü, 11 Aralık 1978 yılında Viyana’da açılan Ephesus Museum’da sergilemişlerdir. Efes Müzesi’nde Artemis Tapınağı’na ait mimari parçalar, mermerden yapılmış heykeller, Partlar Anıtı’na ait yaklaşık 45 metre boyunda mermerden kabartmalar, sekizgen anıt mezar, tiyatroya ait parçalardan kabartmalar ve heykellerin yanında liman bölgesinde bulunan birçok eski eser sergilenmektedir (Yılmaz, 2018: 113).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI İLE MÜCALEYİ DAHA ETKİN KILMAK İÇİN ÖNERİLER

3.1. MEVZUAT İLE İLGİLİ ÖNERİLER

3.1.1. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'ndaki Para ve Hapis Cezalarına İlişkin Düzenleme Önerileri

Mahkemelerde genellikle hapis cezalarının alt limitten verilmesi sebebiyle suçluların aldığı iki yıllık hapis cezası, çeşitli nedenlerle indirim uğrayıp para cezasına çevrilmesi ile hapis cezasının caydırıcı özelliği bulunmamaktadır. Bu nedenle 2863 sayılı Kanunu'ndaki (ayrıca bkz, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, Erişim 21.06.2020) 65, 67 ve 74. maddelerde belirtilen cezaların alt sınırının artırılarak suçlulara verilen hapis cezalarına caydırıcı özellik kazandırılması gerekmektedir. En az bir defa 2863 sayılı Kanun'a muhalefetten suçla karışmış ve ceza almış şahısları kapsayan cezaların caydırıcılığı olacak şekilde gözden geçirilmesi önemlidir. Bu konuda bir diğer öneri ise sözü edilen suçların yüz kızartıcı suçlara dâhil edilmesi yönünde düzenleme yapılmasının uygunluğudur.

Bundan başka, tümülüs ve höyükler gibi taşınmaz kültür varlıkları, iş makineleriyle kazılarak çok kısa sürede yok olabilmektedir. Kanunlara eklenecek suçta kullanılan iş makineleri başta olmak üzere tüm araç ve gereçlere el konulması yönünde bir düzenleme, yasalara aykırı yapılan kazılarda iş makineleri kullanımının önemli derecede önüne geçilmesini sağlayacaktır.

3.1.2. İhbar Mekanizmasının Teşviki ve İkramiyelere İlişkin Düzenlemeler

2863 Kanun'da yer alan 64. maddenin "e" bendi uyarınca, aynı Kanun'un madde 4'te yer alan süreler içerisinde bildirilmeyerek saklanmış kabul edilen kültür varlıklarını bildirenlerle bu kültür varlıklarını yakalayan kamu görevlilerine 1905

sayılı Menkul ve Gayrimenkul Emval İle Bunların İntifa Haklarının Ve Daimi Vergilerin Mektumlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiye Hakkında Kanun kapsamında ikramiyeler verilir. Bu kanun kapsamında belirlenmiş yüzdeli miktar (%7,5) eski eser kaçakçılığını önlemede istenilen sonucu vermemektedir. İkramiyeler Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ödenmektedir. Bakanlık bunu ilgili müze müdürlükleri aracılığıyla yapmaktadır. Ödemeler, mahkeme kararının kesinleşmesi ardından yapılmaktadır. Bu konularda yargılama süreleri genel itibariyle uzun olduğundan zaman zaman ihbarcı sayılarında azalmaya sebep olmaktadır. İkramiyelerin parçalar halinde ve kısa süre içerisinde ödenmesi konusunda önlem alınması ve teşvik edici ölçüde yükseltilmesi şeklinde düzenlemelerle ihbarcı sayısında artış olacaktır. Bu düzenleme içeriğinde, varlığı önceden bilinen; müzelerde, kütüphanelerde, ören yerleri ve bu gibi yerlerdeki eski eserlerin çalındığını haber veren şahıslara ve yakalayan kamu görevlilerine ikramiyeyle ödüllendirilmesi konusuna da yer verilmelidir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 149).

3.1.3. 2863 Sayılı Kanun'un 67. Maddesindeki Suçlara İlişkin Teknik Takip

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer alan; kanuna aykırı olarak kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılması (madde 68) ve izinsiz olarak kazı yapmak (madde 74) suçlarını kapsayan Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) kapsamında “*iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması (madde 135/6), gizli soruşturmacı görevlendirilmesi (madde 139/c) ve teknik araçlarla izleme (madde 140*” gibi tedbirlerin uygulanmasıyla soruşturmalarda başarı yakalanmaktadır. Bu tedbirler, CMK'da belirtilmediğinden 2863 sayılı Kanun'un madde 67'sinde yer alan suçlarda “*haber verme zorunluluğuna ve kültür varlığı ticaretine aykırı hareket edenler*” uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Oysaki korunması gereken eski eserlerin yasalara aykırı biçimde yurt içerisinde el değiştirmesinde; demek oluyor ki, izinsiz kazı yapanların çıkarttıkları eserlerin toplayıcılara veya pazarlamacılara ulaşımında işlenmekte olan suçlar, madde 67'ye aykırılık teşkil eden suçları kapsamaktadır. Bu

sebeplerden dolayı; CMK'nın yukarıda belirtmiş olduğumuz tedbirlerinin, 2863 sayılı Kanun madde 67 deki suçlarda da uygulanması yönünde CMK'nın ilgili maddelerinde düzenleme yapılması uygun olacaktır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 150).

3.1.4. Dedektör Kullanımı

Metal dedektörü olarak adlandırılan cihazlar, yasalara aykırı olarak yapılan kazılarda ve define aramaları ile bazı kamu kurum ve kuruluşlarıyla özel sektörde aramalarda, kurtarmalarda, altyapı, inşaat çalışmalarında gibi çeşitli alanlarda kullanılabilmektedir. Bu sebeple dedektör ve buna benzer aletlerin satışı ve kullanılması büsbütün yasaklanmak mümkün olmamaktadır.

16.1.1992 tarihli ülkemizin imzalamış olduğu, 5.8.1999 tarih ve 4434 sayılı Kanun ile onaylanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi madde 3'te *“arkeolojik arama amaçlı metal dedektörlerin ve diğer arama gereçlerinin kullanımının devletin iç mevzuatında öngörülen hâllerde bilimsel nitelikli ön izne tabi tutmak”* hükmü yer almaktadır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 150). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde bulunan Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğünce sadece belirli işlerde kullanılmak koşulu ile ruhsata tabi tutulması, kolluk kuvvetlerince (Emniyet ve Jandarma) ruhsatı bulunanların denetlenmesi konusu yönünde kanuni bir çalışma yapılması yerinde olacaktır.

3.1.5. Yeni Bir Birimin Kurulması

Kaçak olarak ülkemiz dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemize iade edilmesi konusunda yürütülmekte olan çalışmaların yoğunluğu, sadece bu alanda çalışmaları yürütecek bir birimin kurulması gerekli olmuştur. Yurt dışına çıkarılmış Türkiye kökenli eski eserlerin tespit edilmesi ve bunların ülkemiz dışına çıkarılması ile alakalı bilgileri ve belgeleri toplayarak sistemsal biçimde sınıflandırılması, yasalara aykırı olarak yurt dışına çıkartılan eski eserlerin Türkiye'ye iade edilmesi için yapılacak çalışmalara temel oluşturacak altyapı meydana getirilmelidir. Bu amaç

doğrultusunda oluşturulacak bu birimin personeli, bu konularda araştırma yapma amacıyla deneyimli akademisyen ve uzmanlardan oluşturulmalıdır. Bundan başka, ilgili her bölümde uzmanlaşabilen donanıma sahip personellerle güçlendirilmelidir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 150-151).

İtalya’da 1969 yılında Kültürel Mirasın Korunması için Jandarma Gücü (TPC: Tutela Patrimonio Culturale) kurulmuştur. İtalya’daki gibi, İçişleri Bakanlığı’na bağlı kolluk kuvvetlerinde görev başında bulunan arkeolog ve sanat tarihçilerinin bir araya getirilerek, sayıca yeterli hale getirilerek yine İçişleri Bakanlığı’nın bünyesi içerisinde bu hususta eğitilmesiyle bir Kültür Varlıklarını Koruma Gücü birimi oluşturulabilir. Ülke genelinde eski eser kaçakçılığının önlenmesi amacıyla istihbari faaliyetleri organize ederek operasyon düzenlemek, örgütsel oluşumları çöktürmek, bu birimin temel vazifesi olmalıdır. Bu vazifeyi yaparken, uluslararası polis teşkilatları ile iş birliğinde bulunmalı ve suç örgütlerinin ülke içi ve dışı bağlantılarını tespit etmelidir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 151-152).

3.1.6. Yurt Dışından Kültür ve Tabiat Varlıklarının Getirilmesi

2863 sayılı Kanun’da yer alan madde 33’e göre “Yurt dışından kültür varlığı getirmek serbesttir”. Tarafı bulunduğumuz uluslararası sözleşmeler gereğince Türkiye’ye getirilecek olan kültür varlıklarının gümrük kapılarında tespit edilmesi durumunda Gümrük ve Ticaret Bakanlığıyla Kültür ve Turizm Bakanlığınca kültür varlıkları hangi ülkeden getiriliyorsa resmî kurumlarından alınmış ihraç sertifikası ya da izin belgesi istenmektedir. Her ne kadar uluslararası hukuka ve etik kriterlerine uygun hareket edilmesi ilgili Bakanlıklar tarafından yapılan işlemlerde anlaşılıyor olsa da, bu hususta 2863 sayılı Kanun’daki madde 33’e yönelik yönetmelikle düzenleme getirilmesi ülkemizin bu kaçakçılığın önüne geçilmesine yalnızca kendi açısından bakmadığını göstermiş olacaktır (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 152).

3.1.7. Kaçak Kazıların ve Soygunların Önlenmesi

Kültür varlığı kaçakçılığının bu üç aşamada gerçekleştiği görülmüştür;

- a) İzinsiz kazılar ve çalınan eserler,
- b) Ele geçirilen eski eserlerin nakliyesi,
- c) Bir başka tüzel ve gerçek kişilerin mülkiyetine geçmesi.

Kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesinin yöntemleri bu basamakların hepsine müdahaleyle eski eserlerin yasalara aykırı ticareti ve el değiştirmesinin engellenmesidir. Kültür varlığı kaçakçılığının örgütlü olduğuna dair bir şemadan söz edilebilir. Bu şemada; defineci, kaçak kazı yapan, hırsız, toplayıcı ve pazarlamacı şeklinde beş grup yer alır. Pazarlamacı gurubun çoğunluğu ülke dışında yaşamaktadır ve bu örgütsel oluşumun finans kaynağıdır (Karaduman, 2008: 53-59). Bu örgütler, birbirlerini tanıyan insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar yasalara aykırı şekilde ele geçirdikleri eserleri satma amacı güdüp ortak menfaatleri için iş birliğinde olduklarından sıkı bir yapıya sahip olduğu söylenemez aksine yapıları gevşektir. Kültür varlığı kaçakçılığında ilk basamak kaçak kazılar ve soygunlardır. Genel olarak yerleşim bölgesinden uzakta yer alan nekropoller, tümülüsler, höyükler, antik kentler gibi taşınmaz kültür varlıkları, ören yerindeki bekçiler veya jandarma güçlerince korunabilir ya da mahalle ve köy gibi tüzel kişiliklerine sahiplendirilerek korunması sağlanabilir. Bu ören yerlerinden elde edilen gelirlerden koruması için sahiplendirilen tüzel kişiliklere fon oluşturulabilir. İzinsiz yapılan kazılarda zarar gören alan bir höyükse, orada bulunan bütün yerleşim katmanları ve arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkartılabilecek bilgi kaynakları ortadan kaldırılmaktadır. Kaçak kazı yapanlar bir nekropol alanında çalışma yaptıysa, bu bölgede mezarlardan çıkartılan eski eserler ya zarar görmekte ya da satılmaktadır. Bunun anlamı, müzelerde sergilenmesi yerine o döneme ait gömü geleneklerinin yok olması demektir. Günümüzde şehir merkezlerinin çevresinde bulunan yerlerdeki taşınmaz kültür varlıklarında kepçe, dozer vb. ağır makineler kullanılmak suretiyle izinsiz kazılar yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu hareketler sonucunda, tarihte o yörede var olmuş insanlar, diğer bir deyişle bırakılan kültürel miras büsbütün harap olarak ortadan kalkmaktadır.

Bu kapsamda;

a) Şehir merkezlerinin çevresinde yerleşim olmayan bölgelerde yer alan nekropollerde, tümülüslerde ve höyüklerde Jandarma Genel Komutanlığına bağlı karakollar tarafından yapılmakta olan denetlemeler sıklaştırılabilir.

b) Şehir merkezlerinin çevresinde yerleşim olmayan alanlardaki taşınmaz kültür varlıklarının tel örgüyle çevrilmesi, bekçilerle ya da gelişmiş teknolojiyle beraber dron tarzı insansız hava araçlarının kullanılması artırılarak kamera sistemleriyle korunması sağlanabilir.

c) Arkeolojik sit alanlarında ve korunması gereken kültür varlıklarının bulunduğu alanlarla müzelerde görev yapan bekçilerin veya koruma güvenlik görevlilerinin kadrolarının iyileştirilmesi ve bu alanların hâkimiyeti sağlayacak yeterliliğe ulaştırılması çalışma yapılabilir.

d) Emniyet Genel Müdürlüğünün ve Jandarma Genel Komutanlığının bölgesel birimleri, kültür varlığı kaçakçılığını önleme amacıyla istihbarat faaliyetlerine yoğunlaşması ve olay meydana gelmeden önlemek için çalışmalar yapılması yararlı olacaktır.

e) Kültür varlığı kaçakçılığı işini yapanların, kütüphane, cami, müze, kilise ve sinagog gibi eski eserlerin bulunduğu yerler hedefleri arasındadır. Buralarda bulunan kültür varlıklarının fotoğrafları yer alan ayrıntılı envanterleri ve belirli aralıklarla denetlemeleri yapılarak eksik varsa kısa sürede belirlenmelidir. Bu konuda kurumların arasındaki koordinasyon ve iş birliği düzeyi yükseltilmeli, Kültür ve Turizm Bakanlığıyla Vakıflar Genel Müdürlüğünün taşınır kültür varlığı envanteri için müşterek bir veri tabanı oluşturulabilir.

f) Müze müdürlüklerince sahada sürdürülen müzenin dışındaki çalışmaların yoğun olması, hem bilimsel müze faaliyetlerini hem de izinsiz kazıların önlenmesi doğrultusunda yapılan iş ve işlemlerde aksamalara neden olmaktadır. Bu soruna çözüm olması için, müze dışındaki çalışmalarda görev yapacak bir arazi teşkilatı kurulabilir.

g) Yasalara aykırı olarak yurt dışına kaçırılan ülkemize ait eski eserlerin iade edilmesi için var olan süreçte, izinsiz yapılan kazının veya hırsızlığın olduğu yerin, zamanın, olayın ve olay sonrasına ait sürecin ayrıntılarıyla kayıtlarının elimizde olması çok önemlidir. Tespit edilen bütün olaylarda bu konulara önem verilerek

işlemin yapılması ve özenle kayıt tutulması gereklidir. Bu kapsamda, hırsızlıkta ve izinsiz kazı durumlarında tutanaklar ve diğer belgelerle olayın gerçekleştiği yere ilişkin hazırlanacak bilgilerde, görevli olan yetkililer bu konularda özel olarak dikkatli olmalıdırlar.

h) İzinsiz kazılarla ve soygunlarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemizden çıkartılmasında çok sık kullanılmakta olan yöntemlerden biri olan deniz yoludur. Bu sebeple özel olarak Sahil Güvenlik birimleri kıyı şeritlerimizde ve karasularımızdaki güvenlik önlemleri ve denetimlerini sıklaştırabilir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 153).

3.1.8. İç Talebin Yönetilmesi ve Yönlendirilmesi

Eski eserlerin izinsiz kazılarda zarar görmesi sahip olduğumuz kültürel mirasa yönelik çok önemli tehlike arz etmektedir. Arz-talep konusunda ortadan kalkması gereken taleptir. Bilhassa eser elde etme yöntemleri izinsiz kazılar olan bazı koleksiyoncu ve özel müzelerin eser temin etmede izledikleri yol, 2863 sayılı Kanun'un madde 4, 5, 24, 25 ve 26 ya aykırı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, koleksiyoncu ve özel müzelerin arkeolojik eserlerle ilgili çalışmaları durdurulabilir. Hali hazırda ellerinde bulunan arkeolojik eserlerin müzeler haricindeki kişilere veya yerlere yapılacak alım-satımı dondurulabilir. Özel müze ve koleksiyon sahipleri etnografik eser alanına yönlendirilebilir. Bu önlemlerin eski eser kaçakçılığında yurt dışına yönelmeye sebep olacağı düşünülerek, güvenlik güçleri tarafından aktif mücadelenin devamlılığını sağlamak ve gümrük kapılarındaki güvenlik önlemlerinin artırılarak kontrollerin sıklaştırılması icap etmektedir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 154).

3.1.9. Gümrük Kapılarında Denetimin Artırılması

Gümrük kapılarındaki denetimlerin çok özenle yapılması, bütün gümrük kapılarında kadro açılarak sanat tarihçileri ve arkeologlardan oluşan denetim ekipleri bulundurulması sağlanabilir.

3.1.10. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi Başkanlığının Kuvvetlendirilmesi

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı yurt dışına kaçırılmış eserlerimizin iadesi konusunda ve kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadele çalışmalarında bulunan daire başkanlığının bünyesinde bu işleri yürüten sadece bir şube müdürlüğü olarak çalışması, eski eser kaçakçılığıyla aktif mücadelede yeterli gelmemektedir. Bu problemin çözümü için; bu alanda görev yapan personel sayısının iyileştirilerek uzmanlaştırmak için gerekli olanakların oluşturulması ve yönetiminin kuvvetlendirilmesi öneri olarak getirilebilir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 156).

3.2. TOPLUMSAL B L NC  ARTTIRMAYA YÖNELİK  NER LER

3.2.1. Toplumda Eski Eserleri Koruma Bilincini Yaygınlaştırmak

Ülkemizde bulunmakta olan ve tüm zamanlara ait bütün eski eserlerin sahibi olarak Türk halkının kendisini görmesi ile başlayarak, toplum içerisinde korumanın ve sahiplenmenin bilincine varılması ve bunun gelişmesi sağlanmalıdır. Bu bilincin oluşturulmasında her yaştan vatandaşlarımız için eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmeli, kültür varlıklarının tanıtımı yapılmalı ve bu eserlerin toplumumuza ait bir miras olduğu anlatılmalıdır.

Bu kapsamda;

a) Millî Eğitim Bakanlığınca, ilköğretim çağındaki çocukların eski eserleri sevmesini sağlayacak aktiviteler yapılmasıyla ve ortaöğretim müfredatında eski eserlere yönelik meraklandırarak derslere yer verilmesiyle ilgili çalışma yapabilir. Yeni neslin Anadolu'da var olmuş kültürlerin kronolojik bir şekilde öğrenmesinin ve  z msemesinin; geçmişindeki toplumların kültürünü tanımaktayken eř zamanlı dünyada var olan kültürler hakkında da bilgi sahibi olması sağlanmalıdır. Bu doğrultuda kültür-sanat haftası olarak belirlenecek bir tarihte okullarda kısa film yarişmaları, ödül verilen yarişmalar, ücretsiz geziler, öğrencilerin yaptığı eserlerin sergilenmesi ve benzeri etkinlikler düzenlenebilir. Gençlerimizin, kültür

varlıklarımızın getirdiği tarihsel birikimi benimsemesi özendirilebilir. Buna ilaveten, bütün illerdeki okullarda kültürel ve sosyal çalışmalarda kullanılması için tarih içerikli ve kültürümüzü oluşturan öğelerimizi aktaracak kostüm, enstrüman ve dekor gibi ekipmanları temin edecek bir birim kurularak okullarda faydalanılmasının sağlanması da gençlerimizin farkındalığının artmasına yararlı olacaktır.

b) Çocukların müzeyle tanışmalarını erken yaşta sağlayan, çocukları eğlendirip aynı zamanda eğitime katkı sağlayan çocuk müzeleri yaygınlaştırılabilir ve buralarda çocuklarla kolay iletişim sağlayabilecek çalışanlar, örneğin pedagoglar çalıştırılabilir.

c) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çocuklara yönelik olan müzelerin ve kültür varlıklarının tanıtımı ile ilgili yayınlar yapılabilir ve bu yayınlar bedelsiz şekilde okullara gönderilmesiyle öğrenci ve öğretmenlerin yararlanmasına sunulabilir, müze ve ören yerlerinin girişinde dağıtılabilir.

d) Toplumumuzda eski esere duyulan ilginin artırılması, vatandaşların müzelere gitmesinin teşvik edilmesi ve eski eser kaçakçılığı konusunda toplumu bilinçlendirmek amacıyla bütün medya ortamlarında yayımlanacak reklam ya da kamu spotu yaptırılabilir. Gümrük kapılarında ülkemizden eski eserlerin ülke dışına çıkartılmasının yasak olduğunu anlatan her ülkeden insanların bilinçlendirilmesi için afişler, levhaları, broşürler ve benzeri ürünler kullanılabilir.

e) Arkeolojik sit alanlarının ve muhafaza edilmesi gereken taşınmaz kültür varlıklarının çevresinde yaşamını sürdüren topluma eğitim faaliyetleri düzenlenerek, topluma yaşadıkları çevrede bulunan eski eserler tanıtılabilir, onları koruma verilebilir.

f) Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nden çalınan/eksik olan bazı eserlerin bilgi panolarıyla ziyaretçilere anlatılması gibi müze ve ören yerlerinden kaçırılan eski eserlerle ilgili farkındalığın artırılması amacına hizmet etmek için ziyaretçilerin bu hususta bilgilendirilmeleri sağlanabilir.

g) Yurt dışına kaçırılmış kültür varlıklarının iadesi ile ilgili yapılacak çalışmalar için toplumun desteği alınabilir. Geçmiş yıllarda Zeus Sunağı ve Troya eserlerinin iadesi için yapılan imza kampanyası örneklerinde olduğu gibi, hem toplumumuzun bilgilenmesini ve bilinçlenmesi sağlar hem de iade başvurularımızı kuvvetlendirecektir.

h) 1917 senesinde kurulması planlanmış olsa da bugüne değin kurulması mümkün olmayan Milli Müze başkent Ankara’da kurulabilir. Milli Müze, ülkemizin barındırdığı bütün kültür varlıklarına içinde yer verirken, toplumda da Anadolu topraklarında bugüne kadar yaşamış olan toplumun kültürlerine karşı sahiplenme duygusu ve anlayışı oluşturarak koruma yönünde bilinci arttıracak ve kültürel kimliğimizi güçlendirecektir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 159).

i) Müzeler, sosyal medya hesapları açarak en başta genç neslin dikkatini çekmeyi hedefleyebilir. Sosyal medya aracılığıyla müzelerdeki aktiviteler ve eserlerle ilgili güncel bilgi paylaşılabilir. Bu paylaşımlarla eski eserlerin benimsenmesi ve kaçakçılığının önlenmesi hususunun işlenmesi farkındalığı artıracaktır.

j) Müze kart, vatandaşların müze ve ören yerlerine yaptıkları ziyaretleri daha ucuz hale getirerek oldukça faydalı bir uygulama olmuştur. Yaygınlaştırılıp geliştirici çalışmalarla uygulamanın devam etmesi yerinde olacaktır.

k) Ülkemizdeki taşınmaz eserlerin olduğu yerlerdeki bilgi panoları ya yetersizdir ya da hiç bulunmamaktadır. Bunların giderilmesi gerekmektedir (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2018: 159).

l) Hali hazırda Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında 2016 senesinde imzalanmış protokolün uygulanması artırılabilir (KTB internet sitesi, <https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/49309,milli-egitim-bakanligi-ile-kultur-ve-turizm-bakanligi-a-.pdf?0>, Erişim 21.06.2020).

SONUÇ

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumun da etkisi olarak pek çok medeniyeti barındırmış ve eski çağlardan beri bugüne kadar çeşitli kültürlerle yaşam alanı olmuştur. Sahip olduğu eski eserler bakımından dünyada birkaç ülkeden biridir. Kaçınılmaz olarak bu Türkiye'yi eski eser kaçakçılığı konusunda kaynak ülke yapmaktadır.

Bu çalışmada Osmanlı Dönemi'nde eski eser kaçakçılığın tarihçesinden başlayıp, şu an yurt dışında olan, ülkemizde 1800'lü yıllarda yani Osmanlı Dönemi'nde yapılan izinli yol çalışmalarında ve kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan dört antik kentimizden beş eserimizi farklı farklı şekilde Türkiye'den çıkarılmalarını incelenmiştir.

Bu örneklerden ilki Pergamon Zeus Sunağı'dır. Günümüzde Berlin Pergamon Museum'da sergilenen Anıtsal boyutlardaki sunağın Almanya'ya götürülmesini sağlayan Carl Humann, bu işe 1865 yılında çeşitli yol yapım çalışmaları ile başladı. Pergamon'da ana merkez kurarak burada çıkarılan eserleri 1878 yılında resmi kazılara başlayınca kadar kaçırarak götürdü. 1874 yılında çıkartılan nizamname izinli yapılan kazılarda çıkarılan eserleri 1/3 oranında eseri bulan, arsa sahibi ve devlet arasında paylaşımına izin veriyordu. Bu sebeple resmi kazılara başladıktan sonra kazıların yürütüldüğü arsayı da satın alan Humann 2/3 oranında payı bu şekilde elde etti ve devlete ait olan 1/3lük payı da satın alarak bu tarihten sonra çıkarılan eserleri yasal yollar ile Almanya'ya gönderdi. 1881 yılına gelindiğinde ise yeni çıkan nizamname 1/3 oranında paylaşımına izin veren maddeyi kaldırmıştı. Bundan sonra çıkarılan eserler ise özel izin ile "Öncesinde Almanya'ya gönderilen parçalara ait olduğu" gerekçesi ile ve Müzece yararlı bulunmayarak Almanlara bırakılmıştır.

İkinci örnek ise Milet Antik Kenti Agora Kapısı'dır. 1899-1913 yılları arasında Alman kurulları eserleri tespit edip ülkelerine götürmek için Priene, Milet ve Magnesia'da (Aydın-Germencik, Ortaklar-Söke karayolunda antik kent) kazı yaptı. Priene'yi kazın ekip, Theodor Wiegand başkanlığında, Milet antik kentinde de kazılarını sürdürmüştür. Kazı yapan Alman ekip 1903 yılında Agora Kapısının kalıntılarına ulaşmıştır. II. Abdülhamid'in emriyle hediye edilen kapı Almanlar tarafından Berlin'e taşınan yapı orada tekrar ayağa kaldırılmıştır.

Diğer bir örnek ise Ksanthos antik kentimizde götürülen Payava Lahdi ve Nereidler Anıtıdır. 1838'de Anadolu'ya gelen Charles Fellows 1841-42 yıllarında her ne kadar araştırma için ferman ile izin olsa da bu izin ile eserlerin yurt dışına çıkarılabileceğini gösterir ne bir veri ne bir yönetmelik mevcut değildir. 1844 yılına kadar gemilerle İngiltere'ye kaçırılan Ksanthos eserleri günümüzde British Museum'da sergilenmektedir.

Sayırsız Eser götürülen kentlerimizden bir diğeri de Efes Antik kentimizdir ki Dünya'da birçok müzelerde sergilenmekte veya depolarda bekletilmektedir. 1893 yılında Efes kazısı hazırlıkları için Viyana'da kültür bakanı başkanlığında toplanan uzman heyeti Otto Benndorf'u, geniş kapsamlı olması düşünülen bu kazıya görevlendirmişti. Kazıdan çıkan eserler ise II. Abdülhamid tarafından Avusturya İmparatoruna hediye edilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Yurt dışına çıkarılan eserlerimiz, yabancı ülkelerin o dönemin Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik zorluklardan faydalanılarak alınan kazı ve paylaşım izinlerinin suiistimal edilmesi ile meydana gelmiştir.

1874 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesine eski eserlerin 1/3 oranında paylaşımı yasal kılmıştır. 1884 yılına kadarki süreçte götürülen kültür varlıklarımız yasal olarak gitmiştir. Her ne kadar 1874 yılındaki Asar-ı Atika Nizamnamesinde eski eserlerin 1/3 oranında paylaşılması belirlenmiş ise de çeşitli yöntemlerle; orana uyulmayarak gizli olarak eserler götürülmüş, kazı yapılan arsa satın alınıp pay 2/3'e çıkarılmış ve de devlete düşen pay da satın alınmıştır. Bu nizamname öncesi ve sonrasında bazı eserlerimiz izin fermanları ve hediyeler ile bazı kültür varlıklarımız yabancı devletlerin gönderdiği gemilere yüklenerek gizli gizli ülke dışına çıkarılmıştır.

Osmanlı Dönemindeki gerek yönetimin gerek ise halkın eski eserleri sahiplenme-koruma bilincinden yoksun olması bu kültür varlıklarımızın şuanda yurt dışında birçok ülkede bulunuyor olmasında etkisi vardır.

Başka bir önemli nokta olan eski eser kaçakçılığı ile mücadeleyi daha etkin kılmak adına mevzuatta iyileştirmeler ve eklemeler yapılması gerekmektedir. Beraber toplumdaki eski eserleri sahiplenme, koruma bilincini oluşturma ve geliştirme yönünde çalışmalar yapılmasının gerekliliğidir.

KAYNAKÇA

Bayrakdar B., Kucak B., Karabulut I., Ege İ., Öcal M. (2017). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bergama Zeus Sunağı'nın Berlin'e Götürülüşü Hakkında Bazı Düşünceler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 27(34): 43-67.

Çal H. (1997). Osmanlı Devletinde Âsâr-ı Atika Nizamnâmeleri. *Vakıflar Dergisi*. (26): 391-400.

Çetinkaya E. (2016). *Laodikeia Antik Kenti Kuzey Agorası'nın Restitüsyon Önerilerinin Geliştirilmesi ve Arkeolojik Koruma Kapsamında Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Dünden Bugüne Antalya 2.Cilt (2012). Antalya: T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Erünsal İ. (1989). *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Humann C. (1930), *Der Entdecker Von Pergamon*, Berlin.

Karaduman H. (2008). *Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı*. Ankara: ICOM Türkiye Millî Komitesi.

Mumcu A. (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 26(3): 45-78.

Nağış M. (2015). Şeytanın Tahtı Pergamon Sunağı. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*. (48): 86-103.

Ortaç H. (2010). Batı Anadolu'da Bir Büyük Toprak Sahibi Levanten: Baltacı Manolaki. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 25(1): 319-336

Önder M. (1993). *Bergama'daki Ünlü Pergamon Tapınağı Berlin'e Nasıl Taşındı?*. Ankara: Kültür.

Öniz H., Sütçüoğlu O. (2016). Sualtı Kültür Mirası, Osmanlı İmparatorluğu ve Osman Hamdi Bey. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. (153): 241-248.

Özkan S. (2009). *Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayını.

Pirson F., School A. (2014). *Anadolu'da Helenistik Bir Başkent: Pergamon (Çev: Giles Shephard, Güler Ateş)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Shaw W.M.K. (2004), Çev. Soğancılar E.. *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Slatter E. M. (1994). *Xanthus Travels of Discovery in Turkey*. Londra: Rubicon

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (2018). Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 3, Sıra Sayısı: 555. Ankara.

Üreten H. (2008). Antikçağ Anadolu'sunda Bir Kültür Merkezi Pergamon-Kraliyet-Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*. 22(4): 439

Yaşayanlar İ. (2018). Devlet, Arkeoloji ve Âsâr-ı Atika: Bir Vilayet Müzeciliği Örneği Olarak Müze-i Hümayûn Bursa Şubesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(35): 555-585

Yıldız N. (2003). *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yılmaz N. (2006). *Izgara Tasarlı Kent Gelişimi ve Anadolu Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz S. (2017). *Pergamon Kenti Zeus Sunağı*. İzmir: Ege Üniversitesi Ödevi.

Yılmaz Y. (2018). *Anadolu'nun Göz Yaşları*. İstanbul: Yem Yayın

Yitik Mirasın Dönüş Öyküsü (2003). Ankara: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Yüksel E. (2012). *17. Yüzyıl Sonu, 18.Yüzyıl Ortası ve 19.Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri*, Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<http://www.unesco.org.tr/Home/Gallery/3>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/xanthos>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Efes>

<https://www.kilsanblog.com/mimarlik-farkli-iliginc-yapilar/celsus-kutuphanesi/>

<https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/49309,milli-egitim-bakanligi-ile-kultur-ve-turizm-bakanligi-a-.pdf?0>

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/Pergamonmuseum_-_Antikensammlung_-_Pergamonaltar_13.jpg (Ek 1)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/Pergamonmuseum_-_Antikensammlung_-_Pergamonaltar_22.jpg (Ek 2)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/af/Pergamonmuseum_-_Antikensammlung_-_Pergamonaltar_27.JPG (Ek 3)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/Pergamonmuseum_-_Antikensammlung_-_Pergamonaltar_37.JPG (Ek 4)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b1/Zeus_contra_Poryphion_Pergamonaltar.JPG (Ek 5)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f1/Aether_in_battle_with_a_lion-headed_Giant.jpg (Ek 6)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/79/Pergamonaltar-Gigantomachie-Hektate_contra_Klytios.jpg (Ek 7)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/2/2d/Pergamonmuseum_Pergamonaltar.jpg/1280px-Pergamonmuseum_Pergamonaltar.jpg (Ek 8)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/Pergamonaltar_T%C3%BCrkei.jpg (Ek 9a)

<http://www.netsote.com/anadoludan-kacirilip-avrupada-sergilenen-tarihi-eserler-g145-sayfa3.html> (Ek 10)

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b5/Market_Gate_of_Miletus.jpg (Ek 10a)

<https://www.britishmuseum.org/collection/galleries/nereid-monument#&gid=1&pid=3> (Ek 11)

https://artsandculture.google.com/streetview/british-museum/AwEp68JO4NECkQ?sv_h=326.60438804569606&sv_p=1.2757283082701605&sv_pid=DfS00xyiDnlXQ4gsitRKfg&sv_lid=3582009757710443819&sv_lng=-0.1278733838181552&sv_lat=51.51901582828823&sv_z=0.6911292499459276
(Ek 13-14)

<https://www.britishmuseum.org/collection/galleries/nereid-monument#&gid=1&pid=4> (Ek 15)

<https://www.britishmuseum.org/collection/galleries/nereid-monument#&gid=1&pid=2> (Ek 16)

https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1848-1020-142 (Ek 18-19-20-21-22-23-28)

<https://www.britishmuseum.org/collection/galleries/nereid-monument#&gid=1&pid=1> (Ek 26)

<https://cdn.sahindogan.com/selcuk/efes-antik-kenti/efes-celsus-kutuphanesi-1640x920.jpg> (Ek 29)

<https://cdn.sahindogan.com/selcuk/efes-antik-kenti/celsus-kutuphanesi-heykelleri-4.jpg> (Ek 30)

<https://cdn.sahindogan.com/selcuk/efes-antik-kenti/celsus-kutuphanesi-heykelleri-1.jpg> (Ek 31)

<https://cdn.sahindogan.com/selcuk/efes-antik-kenti/celsus-kutuphanesi-heykelleri-2.jpg> (Ek 32)

<https://cdn.sahindogan.com/selcuk/efes-antik-kenti/celsus-kutuphanesi-heykelleri-3.jpg> (Ek 33)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ephesos_Celsus_Library_sculptures_at_Vienna_3.jpg (Ek 34)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ephesos_Celsus_Library_sculptures_at_Vienna_2.jpg (Ek 35)

<https://yikaroglu.files.wordpress.com/2015/12/va.jpg?w=950&h=530> (Ek 36)

<https://www.kulturservisi.com/wp-content/uploads/2019/09/knidos1-1.jpg> (Ek 37)



EKLER



Ek 1: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 2: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 3: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 4: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 5: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 6: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 7: Pergamon Zeus Sunağı, Giganthomakhia.



Ek 8: Pergamon Museum’da sergilenen Zeus Sunağı.



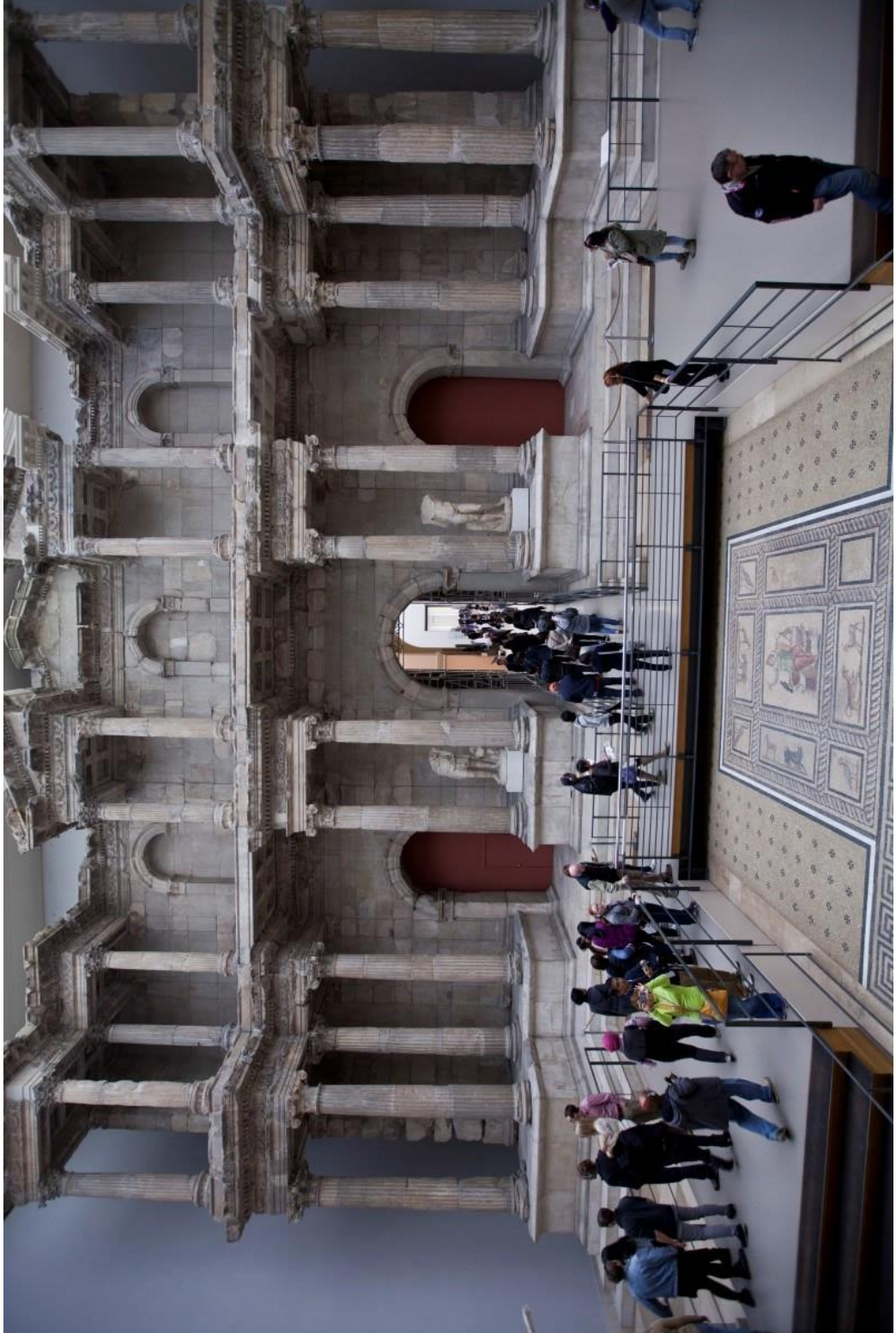
Ek 9: Pergamon kentinde Zeus Sunağı’ndan kalanlar.



Ek 9a: Pergamon kentinde Zeus Sunağı'ndan kalanlar.



Ek 9b: Pergamon kentinde Zeus Sunağı'ndan kalanlar.



Ek 10: Milet Agora Kapısı, Pergamon Museum.



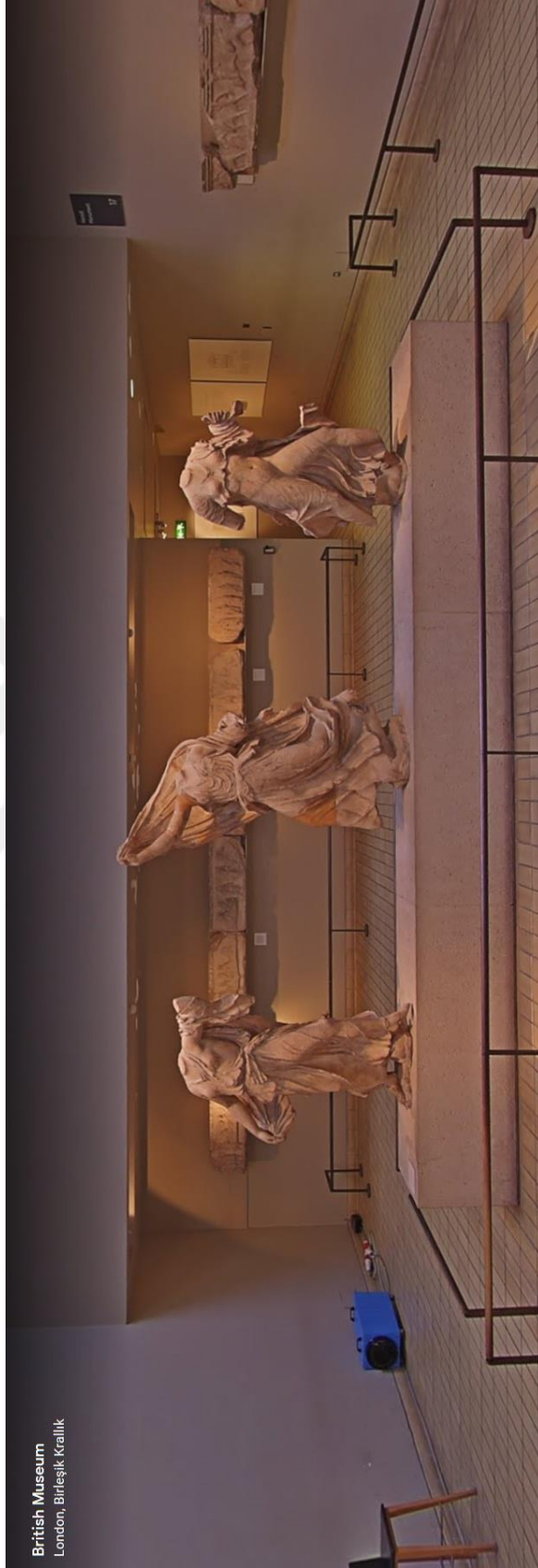
Ek 10a: Milet Agora Kapısı, Pergamon Museum.



Ek 11: Nereid Heykeli.



Ek 12: Nereid Heykeli.



Ek 13: Nereid Heykelleri, British Museum.



Ek 14: Nereidler Anıtı, Savaş Sahnelerinin İşlendiği Friz.



Ek 15: Nereidler Anıtı, Armağan/Sunu Sahneli Friz.



Ek 16: Nereidler Anıtı, Üstünde Şemsiye Tutulan Muhtemel Mezarın Sahibi Kral Arbinas.



Ek 17: Nereidler Anıtı, Frizi Şarkvari Anlatım.



Ek 18: Payava Lahdi, Aslan Kabartması.



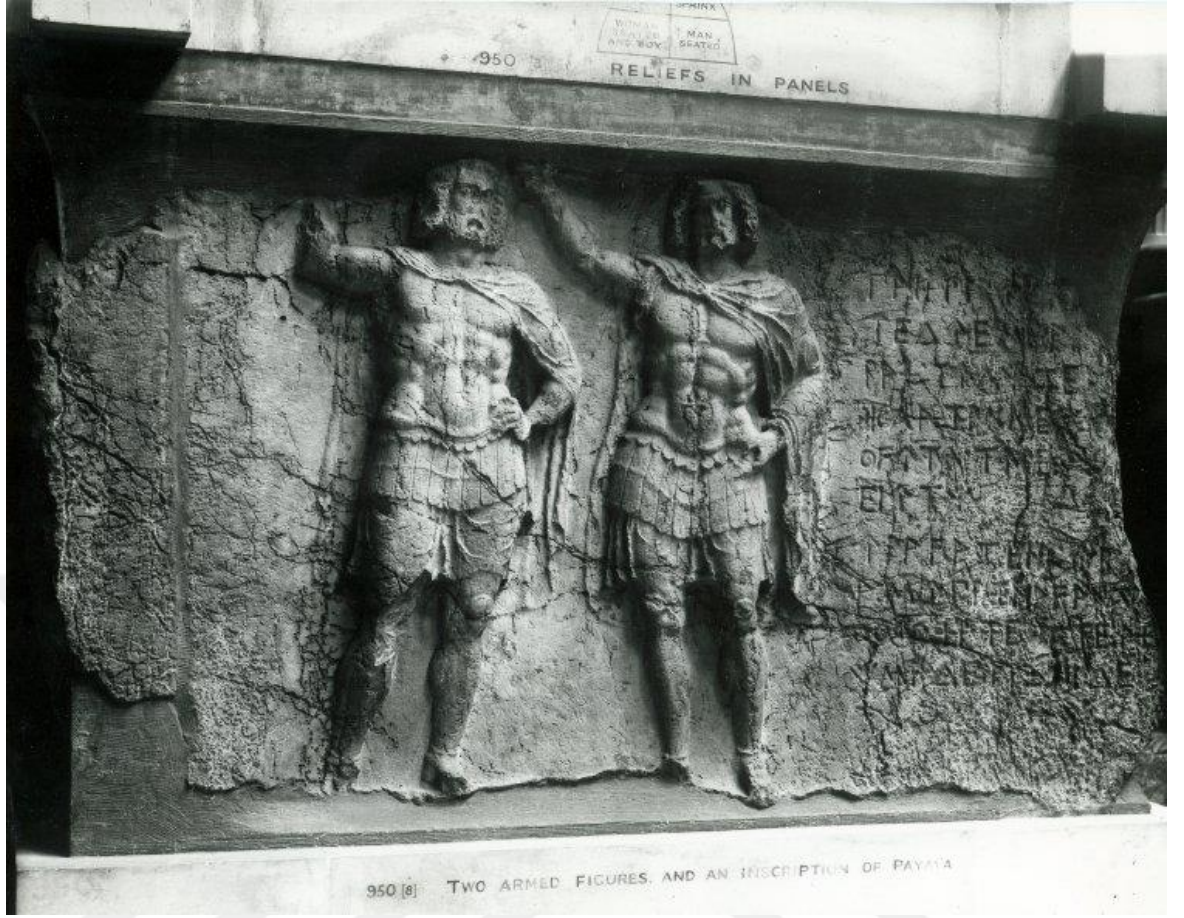
Ek 19: Payava Lahdi, Sfenks Kabartması.



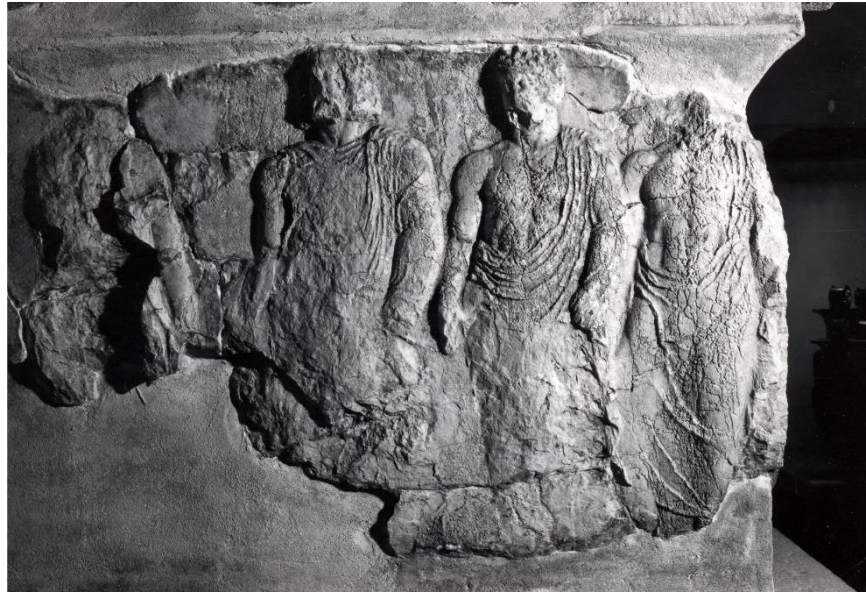
Ek 20: Payava Lahdi, Sfenks Kabartması.



Ek 21: Payava Lahdi, Savaş Sahneli Kabartma.



Ek 22: Payava Lahdi, Payava ve Refakatçisi.



Ek 23: Payava Lahdi, Payava Toplantı Halinde.



Ek 24: Payava Lahdi Kapağı'nın Bir Yüzü.



Ek 25: Payava Lahdi Kapağının Diğer Yüzü.



Ek 26: Nereidler Anıtı, British Museum.



Ek 27: Ksanthos Antik Kenti Nereidler Anıtı'nın günümüzdeki hali (Fotoğrafın en üst kısmında görülen duvarlar).



Ek 28: Payava Lahdi, British Museum.



Ek 29: Efes Antik Kenti, Celsus Kütüphanesi.



Ek 30: Celsus Kütüphanesi'ndeki Sophia Heykeli Kopyası.



Ek 31: Celsus Kütüphanesi'ndeki Episteme Heykeli'nin Kopyası.



Ek 32: Celsus Kütüphanesi'ndeki Ennioa Heykeli'nin Kopyası.



Ek 33: Celsus Kütüphanesi'ndeki Arete Heykeli'nin Kopyası.



Ek 34: Avusturya Viyana’da Bulunan Ephesos Museum Ennoia Heykeli(soldaki) ve Episteme Heykeli (Sağdaki) Orijinalleri.



Ek 35: Avusturya Viyana'daki Ephesos Museum'da Bulunan Sophia Heykeli (soldaki) ve Arete Heykeli (sağdaki) Orijinalleri.



Ek 36: Charles Fellows ve ekibinin Ksanthos kentinde kurduğu kampı ve çadıra eser taşıdıkları gösterir resim.



Ek 37: Ülkemizden götürülen eserlerden başka bir rnek: Knidos Aslanının taşındığını gösteren resim.